

การวิเคราะห์ที่มาของลิลิตเพชรมงกุฏ

ในบทนี้ ผู้วิจัยมีจุดประสงค์จะวิเคราะห์หาต้นเค้าของลิลิตเพชรมงกุฏ โดยวิเคราะห์จากเนื้อเรื่องและการดำเนินเรื่อง การวิเคราะห์ที่มาของเรื่องนี้จะแบ่งวิเคราะห์ออกเป็น 2 ตอน คือ วิเคราะห์นิทานเรื่องใหญ่ก่อน แล้ววิเคราะห์นิทานเรื่องย่อย จากนั้นจึงจะสรุปผลการวิเคราะห์หาข้อสันนิษฐาน

*นิทานในลิลิตเพชรมงกุฏมีลักษณะต่างไปจากนิทานไทยทั่วไปอยู่อย่างหนึ่ง ก็เป็นนิทานซ้อนนิทาน เริ่มต้นด้วยการเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าศรีวิกรมเสลราชและเวตาล ยังไม่ทันจบก็มีนิทานอีกเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องเพชรมงกุฏแทรกเข้ามาโดยที่ตัวละครในนิทานเรื่องแรก คือ เวตาลเป็นผู้เล่านิทานเรื่องที่สองอีกทีหนึ่ง เมื่อเล่าจบนิทานเรื่องที่สองแล้วจึงดำเนินเรื่องในนิทานเรื่องแรกต่อไปจนกระทั่งจบเรื่องนิทานเรื่องแรกนี้ผู้วิจัยจะเรียกว่านิทานเรื่องใหญ่ นิทานเรื่องที่สองที่แทรกเข้ามาใช้เรียกว่านิทานเรื่องย่อย

ลักษณะนิทานซ้อนนิทาน เช่นนี้ เป็นลักษณะของการเล่านิทานในวรรณคดีสันสกฤตปรากฏอยู่ในวรรณคดีสันสกฤตประเภทนิทานเรื่องเล่า¹ โดยทั่วไป เช่น กถาสรีตสาคร และ ทิโตปเทศ เป็นต้น และยังปรากฏในนิทานของชาติอื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากนิทาน

1
คูภาคฉนวนก

สั้นสกฤตค้วย เช่น ในนิทานเรื่องอาหรับราตรี หรือ The Arabian Nights¹ นิทานเกี่ยวกับพระเจ้าชาห์เรียวและนางเซเฮราซาดเป็นนิทานเรื่องใหญ่ นิทานที่นางเซเฮราซาดเลาถวายเป็นนิทานเรื่องย่อย วรรณคดีไทยที่มีลักษณะเช่นนี้ นอกจากลิลิตเพชรมงกุฎยังได้แก่สรรพสิทธิ์คำฉันท์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นิทานที่เกี่ยวกับพระสรรพสิทธิ์และพระนางสุพรรณโสภาเป็นนิทานเรื่องใหญ่ นิทานที่พระสรรพสิทธิ์เลาเพื่อล่อให้พระนางสุพรรณโสภาพูดเป็นนิทานเรื่องย่อย

ลักษณะข้อนี้ของลิลิตเพชรมงกุฎแสดงว่าลิลิตเพชรมงกุฎจะต้องแต่งขึ้นโดยอาศัยเค้าเรื่องจากนิทานสั้นสกฤต นิทานชุดนั้นมีชื่อว่าเวตาลบัญญัติหรือนิทานยี่สิบห้าเรื่องของเวตาล ประกอบด้วยนิทานเรื่องใหญ่กับนิทานเรื่องย่อยอีก 24 เรื่อง เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ผู้แต่งลิลิตเพชรมงกุฎได้ให้ความสนใจกับนิทานเรื่องใหญ่นัก ท่านมีเจตนาจะนำนิทานเรื่องย่อยเรื่องแรกในนิทานชุดนี้มาแต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทลิลิต แต่เห็นว่าการจะเลานิทานเรื่องใหญ่ไว้ค้วยพอเป็นสังเขป เพื่อคงลักษณะเรื่องนิทานแบบเดิมไว้

ต้นเค้าของลิลิตเพชรมงกุฎนั้นจะต้องมาจากเวตาลบัญญัติหรือนิทานชุดเวตาลอย่างแน่นอน แต่มีปัญหาคือว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) จะได้เค้าเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎมาจากนิทานชุดเวตาลโดยตรงหรือได้มาจากทางอ้อม คือ ได้มาจากนิทานชุดเวตาลซึ่งแพร่หลายอยู่ในดินแดนแถบนี้เป็นเวลานานจนมีเรื่องราวผิดเพี้ยนไปจากเรื่องเดิมในทำนองเดียวกับเรื่องรามเกียรติ์ของไทยซึ่งมีต้นตอคือ รามายณะของอินเดีย แต่รามเกียรติ์มีการดำเนินเรื่องและรายละเอียดปลีกย่อยต่างไปจากรามายณะมากจน

¹ มีฉบับภาษาไทยของ ส.น.ล. (นามแฝง) แปลจากฉบับภาษาอังกฤษโดยที่เสฐียรโกเศศและนาคะประทีปช่วยจัดเกล้าสำนวน.

เห็นได้ว่า มิได้เป็นการนำเรื่องรามายณะมาแต่งโดยตรง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับที่มาของลิลิตเพชรมงกุฎไว้ 2 ประการ คือ

1. มาจากนิทานชุกเวตาล ซึ่งเล่ากันอยู่ในดินแดนแถบนี้เป็นเวลานานมาแล้ว

หรือ 2. อาจจะมาจากนิทานเวตาลโดยตรง

การที่จะระบุให้แน่ชัดว่าข้อสมมติฐานข้อใดน่าจะเป็นไปได้มากกว่าอีกข้อหนึ่งนั้น ก็ต้องอาศัยการวิเคราะห์เปรียบเทียบเนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎกับนิทานชุกเวตาล ถ้าลิลิตเพชรมงกุฎดำเนินเรื่องตรงตามนิทานชุกเวตาลก็สันนิษฐานได้ว่า ลิลิตเพชรมงกุฎมีที่มาจากนิทานชุกเวตาลโดยตรงตามข้อสมมติฐานข้อที่ 2 แต่ถาลิลิตเพชรมงกุฎดำเนินเรื่องต่างไปจากนิทานชุกเวตาลมาก และมีเรื่องราวต่าง ๆ อันมีที่มาจากแหล่งอื่นแทรกเข้าไป ก็น่าจะสันนิษฐานได้ว่าลิลิตเพชรมงกุฎได้เค้าเรื่องมาจากนิทานชุกเวตาล ซึ่งเล่ากันอยู่ในไทยเป็นเวลานานมาแล้ว ตรงกับข้อสมมติฐานข้อที่ 1

การวิเคราะห์ที่มาของเนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎจะทำได้เป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวิเคราะห์นิทานเรื่องใหญ่
2. การวิเคราะห์นิทานเรื่องย่อย
3. การสรุปผลการวิเคราะห์

1. การวิเคราะห์นิทานเรื่องใหญ่

ตามลักษณะของนิทานในวรรณคดีสันสกฤต นิทานเรื่องใหญ่และนิทานเรื่องย่อยจะมีสัดส่วนของเนื้อเรื่องไม่ต่างกันนัก กล่าวคือ นิทานเรื่องย่อยแต่ละเรื่องจะมีความสมบูรณ์ในตัวเอง และมีรายละเอียดต่าง ๆ บทพรรณนา และบทสนทนาไม่น้อยไปกว่านิทานเรื่องใหญ่เลย ในบางครั้งนิทานเรื่องย่อย จะมีนิทานเรื่องอื่น ๆ แทรกซ้อนเข้ามา

อีกชั้นหนึ่ง ทำให้นิทานเรื่องย่อยนั้นกลายเป็นนิทานเรื่องใหญ่ของชุดที่แทรกเข้ามา และบางทีนิทานเรื่องใหญ่ของนิทานชุดหนึ่งกลับไปปรากฏเป็นนิทานเรื่องย่อยของนิทานชุดอื่นก็มี เช่น นิทานเรื่องใหญ่ของเวตาลบัญญัติ เป็นเรื่องเกี่ยวกับนิทานเรื่องย่อยเรื่องหนึ่งในนิทานชุดวิกรมจรีต ทั้งนี้เนื่องจากกรรไกรนิทานเข้าด้วยกันในรูปนิทานเรื่องใหญ่ นิทานเรื่องย่อยนี้เป็นเพียงวิธีการในการรวบรวมนิทานเรื่องต่าง ๆ เข้าไว้เป็นหมวดหมู่ที่แน่นเหนียวกว่าการรวบรวมไว้เป็นชุดตามธรรมดา

เนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎนี้มีลักษณะแตกต่างออกไปจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น คือ นิทานเรื่องย่อยมีรายละเอียดมากกว่านิทานเรื่องใหญ่มาก เนื่องจากเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถือเอานิทานเรื่องย่อยเป็นสำคัญ เพราะเป็นการคัดตอนเฉพาะนิทานเรื่องย่อยเพียงเรื่องเดียว คือ เรื่องของพระเพชรมงกุฎ และกล่าวถึงนิทานเรื่องใหญ่ไว้เพียงคร่าว ๆ พอให้รู้ว่าพระเจ้าศรีวิกรมเสลราชทรงมีพระราชประสงค์จะเสด็จไปยังแดนสุวรรณภูมิเป็นที่ประทับของพระอิศวร จึงเสด็จไปจับยักษ์เวตาลที่ป่าหิมพานต์เพื่อใช้เป็นพาหนะ เวตาลก็เล่านิทานที่ลงท้ายด้วยปริศนาถวาย โดยมีเงื่อนไขว่า ถ้าพระองค์ทรงตอบปริศนาไม่ได้ พระเศียรจะต้องแตกทำลาย ต่อเมื่อพระองค์ตอบได้ เวตาลจึงจะสนองตามพระราชประสงค์ เมื่อเวตาลเล่านิทานเป็นจำนวนถึง 33 เรื่องและถามปริศนา พระเจ้าศรีวิกรมเสลราชทรงตอบได้โดยถูกต้อง เวตาลจึงพาพระองค์เหาะไปยังสิวลสถาน นิทานเรื่องใหญ่ที่มีปรากฏในลิลิตเพชรมงกุฎเป็นเพียงการเกริ่นเริ่มต้นและสรุปเรื่องตอนท้ายของนิทานเรื่องย่อย คือ เรื่องเพชรมงกุฎเท่านั้น สักส่วนของนิทานเรื่องใหญ่และนิทานเรื่องย่อยจึงไม่เท่ากันดังลักษณะนิทานสันสกฤตเดิม

ผู้วิจัยจะเปรียบเทียบเนื้อเรื่องนิทานเรื่องใหญ่ของลิลิตเพชรมงกุฎกับนิทานเรื่องใหญ่ของนิทานชุดเวตาลฉบับภาษาสันสกฤต เนื่องจากลิลิตเพชรมงกุฎไม่มีรายละเอียดของการดำเนินเรื่อง จึงจะไม่เปรียบเทียบการดำเนินเรื่องในส่วนปลีกย่อย แต่ยกเอาประเด็นต่าง ๆ มาเปรียบเทียบที่ละประเด็น

การวิเคราะห์ในที่นี้จะพิจารณา 2 ประเด็น คือ ตัวละครและการดำเนินเรื่อง

1.1 การวิเคราะห์ตัวละคร ตัวละครสำคัญในนิทานเรื่องใหญ่ของนิทานชุดเวตาลมีอยู่ 3 ตัว คือ พระราชา นักบวช (โยคีหรือฤๅษี) และเวตาล ส่วนตัวละครในนิทานเรื่องใหญ่ของลิลิตเพชรมงกุฎมีเพียง 2 ตัวเท่านั้น คือ พระราชา และเวตาล ไม่มีนักบวชซึ่งผู้วิจัยจะไม่กล่าวถึง

1.1.1 พระราชา ชื่อของพระราชา ไม่ตรงกันนักแต่ก็ใกล้เคียงกัน ลิลิตเพชรมงกุฎใช้ว่าศรีวิกรมเสลราช นิทานชุดเวตาลมีอยู่หลายชื่อ แตกต่างกันไปตามสำนวน ได้แก่ ศรีวิกรมเสน วิกรมเกสริน และ วิกรมอาทิตย์ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าทุกชื่อมีคำว่า "วิกรม" เป็นแกนกลางแล้วประกอบรูปศัพท์ให้แตกต่างกันออกไป

1.1.2 เวตาล ชื่อตรงกัน แต่ไม่ตรงกันในชื่อที่ว่าเวตาลคืออะไร ลิลิตเพชรมงกุฎบอกว่าเป็นอสูรหรือยักษ์ ในนิทานชุดเวตาลบอกว่าเป็นปีศาจชนิดหนึ่ง ชอบเข้าสิงในซากศพ

1.2 การวิเคราะห์การดำเนินเรื่อง นิทานเรื่องใหญ่ของลิลิตเพชรมงกุฎดำเนินเรื่องตรงกับนิทานชุดเวตาลในส่วนที่ว่าเป็นเรื่องของพระราชาองค์หนึ่ง เสด็จไปจับเวตาล เวตาลได้เล่านิทานปริศนาถวายเป็นนิทานเรื่องย่อยต่าง ๆ แล้วในที่สุดพระราชาก็จับเวตาลได้ ส่วนรายละเอียดคนนอกจากนี้แตกต่างกันออกไป ความแตกต่างดังกล่าวพอจะแยกออกได้เป็นประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.2.1 จุดประสงค์ของการจับเวตาล ในลิลิตเพชรมงกุฎ พระเจ้าศรีวิกรมเสลราชจับเวตาลตามพระประสงค์ของพระองค์เอง เพื่อใช้เป็นพาหนะนำพระองค์ไปสวรรค์ ในนิทานชุดเวตาลพระราชาจะต้องจับเวตาลตามคำขอร้องของนักบวช เพื่อนักบวชรูปนั้นจะได้นำไปใช้ในพิธีอย่างหนึ่ง

1.2.2 จุดประสงค์ของการเล่านิทานและเงื่อนไข ในลิลิตเพชรมงกุฎ เวตาลเล่านิทานเพื่อเป็นการทดสอบสติปัญญาของพระเจ้าศรีวิกรมเสลราช โดยมีเงื่อนไขว่าหากพระองค์ไม่สามารถตอบปริศนาได้พระเศียรจะต้องแตกทำลายไป ถ้าตอบได้ เวตาลจะพาไปสวรรค์ ในนิทานชุดเวตาล เวตาลอ้างว่าจุดประสงค์ของการเล่านิทานก็เพื่อเป็นการฆ่าเวลา ทำให้พระราชาทรงเพลิดเพลินในระหว่างการเดินทาง แต่แท้ที่จริงก็เพื่อล่อให้พระราชาสตรีสละโรออกมา เนื่องจากมีเงื่อนไขที่ตกลงกันแล้วว่า ในระหว่างการเดินทาง ถ้าพระราชาลังพระโอรสผู้สละโรออกมาเวตาลจะหลุดลอยจากพระหัตถ์กลับไปอยู่ที่เดิม ต่อเมื่อพระองค์ทรงนั่งอยู่ใต้ตลอดการเดินทางก็จะพาเวตาลไปจนถึงที่หมายได้ดังประสงค์

อนึ่ง ในนิทานชุดเวตาลบางสำนวน เช่น สำนวนของโสมเทวะ และสำนวนของเกษเมนทร์ เวตาลได้กล่าวเป็นเชิงขู่ว่าถ้าพระราชานไม่ตอบปริศนา พระเศียรของพระองค์จะต้องแตกทำลายไป แต่คำขู่นี้มิได้เป็นส่วนหนึ่งของเงื่อนไข เป็นแต่เพียงการกล่าวเชิงล่อให้ตอบปริศนาเท่านั้น เพราะเมื่อถึงปริศนาของนิทานในเรื่องสุดท้าย พระราชานไม่สามารถจะตอบได้ พระเศียรของพระองค์ก็มีได้แตกทำลายไปตามคำขู่นั้น

1.2.3 ผลของการเล่านิทาน ในลิลิตเพชรมงกุฎ พระเจ้าศรีวิกรมเสลราชทรงตอบปริศนาได้ทุกข้อ เวตาลจึงพาพระองค์ขึ้นสู่สวรรค์ ในนิทานชุดเวตาล พระราชาทรงอดพระทัยไว้ไม่ได้ ตรัสตอบปริศนาทุกครั้ง จนกระทั่งเรื่องสุดท้าย ปริศนาประจำเรื่องเป็นปริศนาที่ยากมาก พระองค์ไม่สามารถจะตอบได้ จึงทรงนำเวตาลไปถึงที่หมายได้สำเร็จ

1.2.4 จำนวนนิทานเรื่องย่อย ลิลิตเพชรมงกุฎกล่าวไว้ในตอนท้ายของเรื่องว่า เวตาลเล่านิทานปริศนา 33 เรื่องด้วยกัน เวตาลมีปัญจวิศิตินิทานเรื่องย่อยอยู่ 24 เรื่อง

อนึ่ง มีข้อที่น่าสังเกตคือยูนานิทานเรื่องย่อยในนิทานชุดวิกิกรมจรีต ซึ่งเป็นหนังสือรวมนิทานอีกชุดหนึ่งมีอยู่ 32 เรื่อง เมื่อรวมเข้ากับนิทานเรื่องใหญ่อีกเรื่องหนึ่งเป็น 33 เรื่อง อาจจะเป็นที่มาของจำนวนนิทาน 33 เรื่องในลิลิตเพชรมงกุฎก็ได้

จะเห็นได้ว่านิทานเรื่องใหญ่ของลิลิตเพชรมงกุฎแตกต่างไปจากนิทานเรื่องใหญ่ของนิทานชุดเวตาลมากจนเห็นได้ว่าไม่ได้เค้าเรื่องมาจากนิทานชุดเวตาลโดยตรง แต่การที่จะสรุปว่าลิลิตเพชรมงกุฎได้เค้าเรื่องมาจากนิทานชุดเวตาลซึ่งแพร่หลายมาสู่ดินแดนแถบนี้และเล่าจ่าตอ ๆ กันมาเป็นเวลานานตามข้อสมมติฐานที่ 1 ก็ทำไม่ได้สนิทใจนัก เพราะมีประเด็นที่เป็นข้อขัดแย้งอยู่ 2 ประการ คือ

1. เนื้อเรื่องนิทานเรื่องใหญ่ของลิลิตเพชรมงกุฎแสดงถึงลัทธิความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ไศวนิกาย คุได้จากจุดประสงค์ของการจับเวตาล. (ข้อ 1.2.1) คือเพื่อให้เป็นพาหนะไปเฝ้าพระอิศวร ณ ทิวสถานอันเปรียบได้กับแดนสวรรค์ของผู้นับถือลัทธินี้ มิใช่เพื่อให้ใช้ในพิธีขมังกรรมตามแบบของนิทานชุดเวตาล ซึ่งแสดงลัทธิความเชื่อแบบคัมภีร์ (Tantrism)¹ ลักษณะเช่นนี้ชวนให้คิดว่านิทานเรื่องเวตาล ซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้รับทราบมานั้นเป็นนิทานชุดเวตาลที่ผ่านมาจากผู้ที่นับถือลัทธิพราหมณ์ไศวนิกาย พราหมณ์ผู้นั้นหรือพวกนั้นเห็นควรที่จะแปลงเรื่องนี้ให้เข้ากับลัทธิความเชื่อของตน จึงตัดเรื่องเกี่ยวกับนักบวชและพิธีขมังกรรมออกใส่ลัทธิความเชื่อของตนเข้าไปแทนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่น่าจะเกิดขึ้นเพราะเรื่องนี้แพร่หลายอยู่ในหมู่คนไทย เพราะคนไทยส่วนใหญ่ไม่นับถือศาสนาพราหมณ์ ถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงลัทธิความเชื่อโดยฝีมือคนไทย น่าจะเปลี่ยนเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนามากกว่าลักษณะเช่นนี้น่าจะแสดงว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้รับทราบนิทานเรื่องเวตาลจากพราหมณ์ หรือคนฉบับของชาติอื่นมากกว่าจากคำบอกเล่าหรือต้นฉบับของคนไทยด้วยกันเอง

1

M. Winternitz, History of Indian Literature, Trans, Subhadra Jhā (Delhi : Motilal Banarsidass, 1963), III, Pt. I, P. 366.

2. ดังได้ตั้งข้อสังเกตไว้แล้วว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) มิได้ใส่ใจในนิทานเรื่องใหญ่นัก - เล่าไว้แต่เค้าเรื่องอย่างย่อ ๆ กล่าวถึงเนื้อความเท่าที่จะเกี่ยวข้องกับการเล่นเรื่องย่อยซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของผลงานชิ้นนี้เท่านั้น ท่านคงจะต้องการรวบรัดเรื่องให้กะทัดรัดอย่างที่สุด จนเป็นเหตุให้มีการกล่าวถึงตัวละครเพียง 2 ตัว คือ พระราชาผู้ฟังนิทาน กับเวตาลผู้เล่นนิทานเท่านั้น และมีการสรุปเรื่องให้สั้นจนไม่ตรงกับจุดประสงค์เดิมหลายประเด็น เป็นต้นว่า ในประเด็นเงื่อนไขของการเล่นนิทาน (ข้อ 1.2.2) ซึ่งกลายเป็นว่า เวตาลเล่นนิทานโดยมีเงื่อนไขว่าพระเจ้าวิกรมกิตยจะต้องตอบ ถ้าไม่ตอบปริศนาพระเศียรจะต้องแตกทำลายไป จึงเป็นการทำให้เรื่องกะทัดรัดขึ้นมาก ถ้าเป็นจริงตามนี้ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ก็เป็นผู้ทำให้เกิดความแตกต่างดังกล่าวเสียเอง

ประเด็นหนึ่งประเด็นใดข้างต้นหรืออาจจะทั้งสองประเด็นน่าจะเป็นสาเหตุให้นิทานเรื่องใหญ่ของลิลิตเพชรมงกุฎต่างไปจากนิทานเรื่องใหญ่ของนิทานชุดเวตาลอย่างมากมาย ดังที่เป็นอยู่ได้ ~~ดังนั้น ผลการวิเคราะห์นิทานเรื่องใหญ่ของลิลิตเพชรมงกุฎ~~ จึงได้แต่สรุปว่ายังบอกไม่ได้แน่ชัดว่า ข้อสมมติฐานที่ตั้งไว้ 2 ข้อ ข้อใดจะถูกต้อง จะต้องคุณผลการวิเคราะห์นิทานเรื่องย่อย ซึ่งมีรายละเอียดให้พิจารณามากกว่าเสียก่อน

2. การวิเคราะห์นิทานเรื่องย่อย

เมื่อนำเนื้อเรื่องของนิทานเรื่องย่อยเรื่องเพชรมงกุฎมาเปรียบเทียบกับนิทานเรื่องย่อยเรื่องหนึ่งของนิทานชุดเวตาลก็ปรากฏว่ามีเนื้อความตรงกัน อันที่จริง นิทานเรื่องย่อยของนิทานชุดเวตาลมีอยู่ด้วยกันทั้งหมด 24 เรื่อง ร้อยเข้ากับนิทานเรื่องใหญ่ในลักษณะที่ว่าตัวละครตัวหนึ่ง คือ เวตาลเป็นผู้เล่นนิทานเรื่องย่อยทีละเรื่อง เมื่อเรื่องที่เล่าดำเนินไปถึงตอนหนึ่งจะเกิดปัญหาซึ่งต้องการคำวินิจฉัยชี้ขาดหรือคำอธิบายเฉลยปัญหา เวตาลจะถามปัญหานั้น ๆ ให้พระราชาตอบ เมื่อพระราชาตอบแล้วเวตาลจะเล่าเรื่องใหม่

ต่อไป เรื่องต่าง ๆ จะดำเนินไปเช่นนี้เรื่อยไปจนถึงนิทานเรื่องสุดท้ายซึ่งปัญหาในเรื่อง เป็นปัญหาที่ยากมาก พระราชาไม่สามารถตอบได้ ทำให้การเล่นนิทานยุติลง ดังนั้น นิทานเรื่องย่อยแต่ละเรื่องจะมีอยู่ 3 ส่วน คือ ตัวเรื่อง ปัญหา และคำเฉลยปัญหา ยกเว้นนิทานเรื่องสุดท้ายมีแค่ตัวเรื่องกับปัญหาเท่านั้น ไม่มีคำเฉลย

เนื้อเรื่องในนิทานเรื่องย่อยแต่ละเรื่องไม่มีความเกี่ยวข้องกันเลย ไม่มีอะไร เป็นข้อบังคับว่าเรื่องใดจะต้องเรียงลำดับก่อนหลังอย่างไร เมื่อมีกวีนำเอานิทานชุด ี เวตาลไปเล่าต่อ หรือเขียนขึ้นเป็นหนังสือ ผู้เล่าหรือผู้เรียบเรียงจึงไม่สนใจและไม่เห็น ความจำเป็นที่จะต้องคงลำดับเรื่องไว้ดังเดิม การเรียงลำดับเรื่องของนิทานเรื่องย่อย ในนิทานชุดเวตาลฉบับต่าง ๆ จึงมักไม่ตรงกัน

อย่างไรก็ดี มีข้อที่น่าสังเกตความมีนิทานเรื่องย่อยอยู่ 2 เรื่องที่คงรักษาลำดับ เรื่องไว้ได้ดังเดิมเสมอไม่ว่าจะอยู่ในนิทานชุดเวตาลฉบับใด ตั้งแต่จำนวนที่ได้ชื่อว่าเก่า ที่สุด คือ จำนวนที่ปรากฏในภคศาสตร์สาครและพหุทัตถกถามัชฌิม¹ นิทานชุดเวตาลฉบับภาษา สันสกฤตอีก 4 ฉบับ นิทานชุดเวตาลฉบับที่แปลออกเป็นภาษาท้องถิ่น เช่น ฉบับภาษาฮินดี และฉบับภาษาทมิฬ ตลอดจนนิทานชุดเวตาลซึ่งลงพิมพ์เป็นตอน ๆ ในวารสารชื่อ Bhavan's Journal ของสำนักพิมพ์ Bharatiya Vidya Bhavan¹ นิทานเรื่อง ย่อยทั้งสองเรื่องดังกล่าว คือ นิทานเรื่องแรกซึ่งเป็นเรื่องการผจญภัยของเจ้าชายองค์ หนึ่งชื่อวัชรภักุญ และนิทานเรื่องสุดท้าย คือ เรื่องของการแต่งงานสัมพันธ์กันของคนสองคู่ สำหรับนิทานเรื่องสุดท้ายนั้นขอจะหาสาเหตุใ้คิดว่าคงเป็นเพราะปัญหาประจำเรื่องเป็น ปัญหาที่ยากเกินกว่าจะตอบได้ ปัญหาเมื่ออยู่ว่าเมื่อแม่แต่งงานกับชายหนุ่มซึ่งเป็นลูกของชาย

¹ ทางสำนักพิมพ์ได้รวบรวมนิทานชุดนี้พิมพ์ขึ้นเป็นเล่ม เมื่อ ค.ศ. 1969 โดยให้ชื่อว่า Stories of Vikramaditya.

ที่แต่งงานกับลูกสาวคนนั้น ลูกที่เกิดมาจะนับญาติกันอย่างไร ปัญหาไม่ว่าผู้เล่าหรือผู้
เรียบเรียงคนใดก็ตอบไม่ได้ จึงถูกบังคับโดยปริยายให้บรรจุนิทานเรื่องนี้ไว้เป็นนิทาน
เรื่องสุดท้ายซึ่งเป็นนิทานที่ไม่ต้องมีคำเฉลย ส่วนนิทานเรื่องแรกนั้นไม่ว่าจะหาเหตุผล
มาอธิบายใ้คงายอย่างไรนิทานเรื่องสุดท้ายว่าเพราะเหตุใดจึงยังคงรักษาคำแห่งนิทาน
เรื่องแรกไว้ได้คงเดิม เพราะนิทานเรื่องแรกไม่ถูกบังคับไว้ด้วยเนื้อเรื่องไม่มีตอนใด
ในเรื่องกำหนดไว้ว่าจะต้องอยู่เป็นนิทานเรื่องแรกของนิทานชุดนี้ ผู้วิจัยจึงได้แต่
สันนิษฐานว่าคงจะเนื่องด้วยคุณลักษณะในตัวเนื้อเรื่องของนิทานเอง ซึ่งเป็นนิทานที่
ประเทืองปัญญาด้วย มีเนื้อเรื่องสนุกसानด้วย ประกอบกับเป็นนิทานเรื่องแรกมาแต่
ดั้งเดิม เท่ากับเป็นสัญลักษณ์ประจำนิทานชุดนี้ กล่าวคือ ทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านรู้ได้ทันทีว่า
เป็นนิทานชุดใด จึงไม่มีผู้ใดคิดเปลี่ยนเอานิทานเรื่องอื่นมาขึ้นต้นแทนที่ ทำให้นิทานเรื่อง
นี้คงเป็นนิทานเรื่องที่หนึ่งในทุกฉบับ

นิทานเรื่องการผจญภัยของเจ้าชายวิชรมงกุฏหรือเพชรมงกุฏเป็นนิทานที่แพร่หลาย
มากเรื่องหนึ่ง เนื่องจากรวมอยู่ในนิทานชุดเวตาลซึ่งมีผู้แปลถ่ายทอดออกเป็นภาษาต่าง ๆ
เป็นที่รู้จักกันทั่วไป นอกจากนั้นในกรณีที่การแปลหรือถ่ายทอดนิทานชุดนี้เป็นภาษาอื่น และ
มีการคัดลอกเอานิทานเรื่องย่อยเพียงจำนวนหนึ่งไม่ครบทั้ง 24 เรื่อง เช่น เมื่อ
Sir Richard F. Burton เขียน Vikram and the Vampire ได้คัดเอานิทาน
เพียง 11 เรื่อง หรือเมื่อกรมหมื่นพิทยาลงกรณทรงนิพนธ์นิทานเวตาลโดยคงไว้เพียง
10 เรื่องเท่านั้น ฉบับที่เรียบเรียงใหม่เล่มนี้คงรวมนิทานเรื่องเพชรมงกุฏไว้ด้วยทุกฉบับ
ยิ่งกว่านั้นจะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เจาะจงเอาแก่นิทานเรื่องเพชรมงกุฏ
เพียงเรื่องเดียวมาแต่งเป็นคำประพันธ์ลิลิตโดยไม่สนใจนิทานเรื่องย่อยอื่น ๆ เลย และ
กล่าวถึงนิทานเรื่องใหญ่แต่เพียงการเกริ่นเริ่มต้นเรื่องเท่านั้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า
ในบรรดานิทานเรื่องย่อยของนิทานชุดเวตาลด้วยกันแล้ว นิทานเรื่องเพชรมงกุฏเป็นนิทาน
เรื่องหนึ่งที่มีปรากฏในฉบับต่าง ๆ มากที่สุด

นิทานเรื่องเพชรมงกุฎในลิลิตเพชรมงกุฎกับนิทานเรื่องแรกในนิทานชุดเวตาลฉบับต่าง ๆ มีเค้าเรื่องส่วนใหญ่ตรงกัน คือ การผจญภัยของเจ้าชายองค์หนึ่ง พระองค์ได้พบและรักกับหญิงสาวผู้มีความงามและมีปัญญาล้ำเลิศผู้หนึ่ง หญิงสาวผู้นั้นได้ใช้ปรีศนาเป็นเครื่องทดสอบปัญญาของเจ้าชาย ถ้าเจ้าชายสามารถตีปรีศนานั้น ๆ ออกก็จะใช้เป็นแนวทางติดตามเพื่อประสานความสัมพันธ์กันต่อไปได้ ปรากฏว่าเจ้าชายไม่มีปัญญาแต่ได้ชายอีกผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นคนโกลจริตและมีปัญญาเฉียบแหลมคอยช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งไคนางเป็นชายา พอนางทราบความจริงว่าเจ้าชายมีผู้ช่วยเหลือ นางก็คิดกำจัดชายผู้ที่มีปัญญาคณนั้นเสีย แต่ไม่สำเร็จ ชายผู้ที่มีปัญญาจึงคบคิดกับเจ้าชายทำอุบายให้นางต้องถูกพระราชอาชงเมืองนั้นขับไล่ออกจากเมือง และพ่านางกลับไปยังบ้านเมืองของตน บิดาของนางเศร้าโศกเสียใจจนสิ้นชีวิตไป ปัญหาประจำเรื่องมีอยู่ว่า เมื่อพิจารณาจากการกระทำของเจ้าชาย หญิงสาว คนสนิทของเจ้าชาย และพระราชผู้สังขับนางออกจากเมืองแล้ว ผู้ใดจะต้องรับผิดชอบต่อการเสียชีวิตของบิดา ซึ่งมีคำตอบที่ถูกต้องว่าพระราชเป็นคนผิดเพราะไม่รอบคอบ

การที่มีเค้าเรื่องตรงกันเป็นเครื่องแสดงว่านิทานในฉบับต่าง ๆ เป็นนิทานเรื่องเดียวกันที่มาจากที่เดียวกัน แต่สิ่งที่จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างนิทานแต่ละฉบับว่าโกลจริตหรือทางไกลเพียงใดนั้น คือ รายละเอียดเกี่ยวกับตัวละครและการดำเนินเรื่อง ผู้วิจัยจึงขอนำลิลิตเพชรมงกุฎกับนิทานชุดเวตาลฉบับภาษาสันสกฤตมาเปรียบเทียบกันใน 2 ประเด็นนี้ เพื่อหาส่วนที่เหมือนกันและต่างกัน อันจะเป็นประโยชน์ในการสรุปว่าลิลิตเพชรมงกุฎมีความสัมพันธ์กับนิทานชุดเวตาลฉบับภาษาสันสกฤตมากน้อยเพียงใด

นิทานชุดเวตาลที่จะนำมาใช้ในการพิจารณาเปรียบเทียบมี 4 ส่วนด้วยกัน คือ

1. กถาสรีตสาครของโสมเทวะ¹ ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่า ฉบับของโสมเทวะ
2. พงศัตถกถามัญจรีของเกษเมนทร์² ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่า ฉบับของเกษเมนทร์
3. เวตาลบัญญัติฉบับของชัมภลทัตตะ³ ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่า ฉบับของชัมภลทัตตะ
4. เวตาลบัญญัติฉบับของศิวทาส⁴ ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่า ฉบับของศิวทาส

¹ ใช้นับแปลภาษาอังกฤษของ C.H. Tawney คือ The Ocean of Story.

² ส่วนที่ 2 และส่วนที่ 4 ไม่มีต้นฉบับโดยตรง อาศัยข้อมูลที่เปรียบเทียบได้ในหนังสือชื่อ Jambhaladatta's Version of the Vetālapañcaviṅśati ของ M.B. Emeneau ซึ่งเป็นการแปลเวตาลบัญญัติฉบับของชัมภลทัตตะเป็นภาษาอังกฤษ Emeneau ได้ยกเนื้อความในฉบับของโสมเทวะ ฉบับของเกษเมนทร์ และฉบับของศิวทาส เฉพาะในข้อที่แตกต่างไปจากฉบับของชัมภลทัตตะมาไว้ในเชิงอรรถด้วย

³ ใช้นับแปลภาษาอังกฤษของ M.B. Emeneau ชื่อ Jambhaladatta's Version of the Vetālapañcaviṅśati.

⁴ คุเชิงอรรถที่ 2

ส่วนเวทาคบัญญัติอีก 2 ส่วนนั้น ส่วนหนึ่งซึ่งวัลลภทาสเป็นผู้แต่งเป็น ส่วนที่เล่าเรื่องไว้อย่างย่อ ๆ และอีกส่วนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งเป็นส่วน ที่แต่งขึ้นเลียนแบบส่วนของเกษเมนทระ แต่เขียนเป็นร้อยแก้ว¹ ผู้วิจัยเห็นว่า ไม่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์จึงขอยกเว้นไม่นำมาเปรียบเทียบ

การเปรียบเทียบระหว่างลิลิตเพชรมงกุฏกับนิทานชุดเวทาคบฉบับภาษาสันสกฤต นี้จะกระทำเป็นสองขั้นตอน คือ

2.1 การเปรียบเทียบในประเด็นใหญ่

2.2 การเปรียบเทียบในประเด็นปลีกย่อย

2.1 การเปรียบเทียบในประเด็นใหญ่ เป็นการเปรียบเทียบความใกล้เคียงระหว่างนิทานเรื่องย่อยในลิลิตเพชรมงกุฏกับนิทานเรื่องเดียวกันในนิทานชุดเวทาคบ ดังนั้น จึงจะกล่าวถึง นิทานชุดเวทาคบทุกส่วนรวมกันไป โดยเรียกวานิทานชุดเวทาคบ แต่เนื่องจากว่าผู้เรียบเรียงนิทานชุดเวทาคบมีจำนวนต่าง ๆ เป็นคนละคนกันและมีชีวิต อยู่ในระยะเวลาที่ต่างกัน แม้ว่าจะแต่งนิทานเรื่องเดียวกันและเขียนเป็นภาษาเดียวกัน ก็ยังมีความแตกต่างระหว่างกันในด้านตัวละครและการดำเนินเรื่องอยู่บ้าง ในกรณีนี้ขอ แยกต่างนั้น ๆ เป็นประโยชน์แก่การเปรียบเทียบกับลิลิตเพชรมงกุฏจึงจะยกมากล่าวถึง และออกชื่อเจาะจงไปว่า นิทานชุดเวทาคบมีจำนวนใดและเป็นอย่างไร

การเปรียบเทียบจะแบ่งพิจารณาเป็น 2 ข้อ คือ

2.1.1 ตัวละคร

2.1.2 การดำเนินเรื่อง

1

A. Berridale Keith, A History of Sanskrit Literature

(London : Oxford University Press, 1961), p. 288.

2.1.1 ตัวละคร ตัวละครสำคัญในนิทานเรื่องนี้มีอยู่ด้วยกัน

6 ตัว คือ

1. เจ้าชาย คือ เจ้าชายเพชรมงกุฎในลิลิตเพชรมงกุฎ
ในนิทานชุดเวทกาลทรงมีพระนามว่า เจ้าชายวัชรมงกุฎ
2. คนสนิทของเจ้าชาย ในลิลิตเพชรมงกุฎเป็นที่เลี้ยง
ของเจ้าชาย ชื่อ พุทธิศรี ในนิทานชุดเวทกาลเป็นพระสหาย ชื่อ พุทธิศรีระ
3. นางเอก คือ เจ้าหญิงประทุมวดีในลิลิตเพชรมงกุฎ
ในนิทานชุดเวทกาลนางเป็นธิดาคนสามัญ ชื่อ บัทมาวดี
4. แม่อื่อ คือ หญิงชราผู้มีบทบาทเป็นแม่อื่อระหว่าง
เจ้าชายกับนางเอก ในลิลิตเพชรมงกุฎ ชื่อ คนธำ เป็นคนเฝ้าสวนของท้าวทันตรา
พระบิดาของเจ้าหญิงประทุมวดี ส่วนในนิทานชุดเวทกาลนั้นไม่ปรากฏชื่อ และฉบับต่าง ๆ
ก็ให้รายละเอียดเกี่ยวกับตัวนางไว้อย่างต่าง ๆ กันไป
5. พระราชา คือ ผู้ครองเมืองที่นางเอกอาศัยอยู่ใน
ลิลิตเพชรมงกุฎทรงพระนามว่า พระเจ้าทันตราแห่งกรุงนคร ในนิทานชุดเวทกาล 3
ฉบับ คือ ฉบับของโสมเทวะ ฉบับของเกษเมนทร และ ฉบับของชัมภลทัตตะ ทรง
พระนามว่าพระเจ้ากรโณคบล ในฉบับของกิวทาส ไม่ระบุพระนาม บอกไว้แต่ว่า คือ
พระราชาแห่งกรุงกรณกฤษะ
6. บิดาของนางเอก ไม่มีบทบาทอะไรมาก แต่มีความ
สำคัญพอสมควร เนื่องจากปริศนาของเรื่องมีข้อความพาดพิงถึง ในลิลิตเพชรมงกุฎเป็น
คนเดียวกับตัวละครที่ 5 คือ พระเจ้าทันตรา แต่ในนิทานชุดเวทกาลแยกไปเป็นตัวละคร
อีกตัวหนึ่ง คือ ในฉบับของโสมเทวะ และ ฉบับของเกษเมนทร เป็นช่างแกะสลักงา
(ivory carver) ชื่อ สักรามวรรณะ ส่วนฉบับของชัมภลทัตตะ และ ฉบับของกิวทาส

เป็นมนตรีวิเทศสัมพันธ์¹ ชื่อ หันตมาตและหันตมาต ตามลำดับ

จะเห็นได้ว่าในก้านตัวละครลิลิตเพชรมงกุฎไม่แตกต่างไปจากนิทานชุดเวทาลเทหาใดนัก เพียงแต่ตัวละครมีน้อยไปตัวหนึ่ง คือ บิดาของนางเอกกับพระราชเป็นตัวละครตัวเดียวกัน ซึ่งดูเผิน ๆ ก็เหมือนไม่สำคัญอะไร เพราะเป็นตัวละครที่มีบทบาทน้อย ทั้งคู่ แต่ปรากฏว่าความแตกต่างข้อนี้ข้อเดียวได้ก่อให้เกิดข้อแตกต่างที่สำคัญระหว่างลิลิตเพชรมงกุฎและนิทานชุดเวทาลอีก 2 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. นางเอกในลิลิตเพชรมงกุฎ มีฐานะเป็นพระธิดาแทนที่จะเป็นธิดาคนสามัญ ดังเช่นนางเอกในนิทานชุดเวทาล

2. ในนิทานชุดเวทาล ปริศนาที่นางเอกแสดงต่อเจ้าชายเมื่อพบกันครั้งแรก มีอยู่ 4 ความหมาย คือ

- ก. ชื่อภคินีผู้ครองเมืองที่นางอาศัยอยู่
- ข. ชื่อหรืออาชีพของบิดาของนาง
- ค. ชื่อของนาง
- ง. ความรู้สึกที่นางมีต่อเจ้าชาย

เมื่อมีการรวมตัวละคร 2 ตัว คือ บิดาของนางกับพระราชเข้าด้วยกันแล้ว ปริศนาข้อ ก. และ ข้อ ข. ถ้าคงไว้ดังเดิมก็ต้องซ้ำซ้อนกัน จึงมีการเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบดังนี้

¹ ตำแหน่งนี้ในภาษาสันสกฤตใช้ว่า สามชิวีกรทีก ซึ่ง Emeneau แปลว่า minister of peace and war คือ มนตรีผู้ตัดสินว่าประเทศควรจะมีสัมพันธไมตรีกับประเทศใดหรือทำสงครามกับประเทศใด

- ก. ชื่อนครศรีอยุธยาเปลี่ยนเป็นชื่อเมืองที่นางอาศัยอยู่
 ข. ชื่อหรืออาชีพของบิคา เปลี่ยนเป็นชื่อของบิคาซึ่งก็คือพระราชา

ข้อแตกต่างดังได้กล่าวมาทั้งหมดนี้มิได้ปรากฏอยู่ในลิลิตเพชรมงกุฎฉบับเดียว ยังปรากฏอยู่ใน Vikram and the Vampire ของ Burton กับ Stories of Vikramaditya ของ Bharatiya Vidya Bhavan ด้วย ทำให้สรุปได้ว่าในสมัยแรก ๆ ของนิทานเรื่องนี้บิคาของนางเอกกับพระราชาแยกกันเป็นคนละคน ในระยะหลัง (ซึ่งไม่สามารถสืบค้นได้ว่าเมื่อใด) ตัวละครทั้งสองกลืนเข้าด้วยกันกลายเป็นตัวละครเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าจะมีสาเหตุมาจากเวลานิทานที่เล่าต่อ ๆ กันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานจะมีการคลี่คลายในตัวเองในอันที่จะทำให้เรื่องกระชับเข้า เมื่อพิจารณาบทบาทของตัวละครสองตัวนี้แล้วปรากฏว่า พระราชามีบทบาทในฐานะเป็นผู้ทำให้กลอบายของคนสนิหของเจ้าชายดำเนินไปได้สำเร็จ ส่วนบิคาของนางเอกล้วนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำให้เรื่องดำเนินไปเลย เป็นเพียงตัวละครที่มีชื่ออยู่ลอย ๆ นางจะตัดออกไปได้ แต่ทำไม่ได้เพราะเป็นตัวละครที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นผู้หนึ่งซึ่งปริศนาของนางเอกระบุดึง และในตอนท้ายของเรื่อง การตายของเขายังทำให้เวลาผูกเป็นปริศนาของเรื่องอีกด้วย เมื่อตัดไม่ได้ก็มีอีกทางหนึ่งคือไปรวมเข้ากับตัวละครอีกตัวหนึ่ง คือ พระราชาซึ่งมีบทบาทอยู่บ้าง แต่ความสำคัญไม่เด่นชัดนัก ให้เป็นตัวละครที่มีทั้งบทบาทและความสำคัญพอสมควร ปรากฏว่าตัวละครทั้งสองกลืนกันได้สนิทโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงการดำเนินเรื่องเลย เนื้อเรื่องในสมัยหลังจึงปรากฏว่าบิคาของนางเอกกลายเป็นพระราชา ทำให้นางเอกได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเจ้าหญิงแทนที่จะเป็นหญิงสามัญ

เมื่อเป็นเช่นนั้น ความแตกต่างระหว่างตัวละครดังกล่าวนี้จะเป็นหลักฐานที่บ่งว่าต้นฉบับเรื่องเพชรมงกุฎที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ใช้ในการแต่งลิลิตเพชรมงกุฎนั้นเป็นฉบับที่แก่งขึ้นในสมัยหลัง อย่างน้อยก็ต้องหลังจากนิทานชุดเวลาฉบับภาษาสันสกฤตที่ใช้ในการเปรียบเทียบนี้

2.1.2 การดำเนินเรื่อง ในที่นี้มุ่งเปรียบเทียบว่าลิลิตเพ็ชรมงกุฏ และนิทานชุดเวตาลของสันสกฤตดำเนินเรื่องเหมือนกันและต่างกันอย่างไร โดยกล่าวถึงส่วนที่เหมือนกันเสียก่อน แล้วจึงจะชี้ให้เห็นประเด็นที่ต่างกัน ผู้วิจัยขอแบ่งการดำเนินเรื่องออกเป็นตอน ๆ เพื่อให้สะดวกแก่การเปรียบเทียบ ดังนี้

2.1.2.1 บทนำ

2.1.2.2 การเดินทางออกจากเมืองของเจ้าชาย

2.1.2.3 การพบกันระหว่างเจ้าชายกับนางเอก

2.1.2.4 การติดตอร์หว่างเจ้าชายกับนางเอกโดยฉานแม่สื่อ

2.1.2.5 อบายกำจัดคนสนิทของเจ้าชาย

2.1.2.6 อบายทำให้นางเอกถูกขับออกจากเมือง

2.1.2.7 การเสด็จกลับบ้านเมืองของเจ้าชาย

2.1.2.8 ปริศนา

2.1.2.1 บทนำ¹ เป็นข้อความเริ่มเรื่อง จะขอยกบทนำ
ในนิทานชุดเวตาลมาให้ดู 2 ส่วน คือ ฉบับของโสมทเวะ มีข้อความว่า

There is a city named Vārānāsī, which
is the dwelling place of Śiva, inhabited
by holy beings, and thus resembles the
plateau of Mount Kailāsa. The River Ganges,

ในที่นี้ใช้ในความหมายตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า exposition เป็นศัพท์ทางวรรณคดีวิจารณ์ ซึ่งได้แก่ข้อความส่วนหนึ่งในนวนิยายหรือบทละคร มักจะอยู่ตอนต้นเรื่อง เป็นส่วนที่ให้ข้อมูลซึ่งผู้อ่านหรือผู้ชมจำเป็นต้องทราบเพื่อให้ติดตามเรื่องต่อไปได้ ข้อมูลดังกล่าวมักจะเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับตัวละคร และสภาพสถานการณ์ที่เป็นอยู่ตอนเริ่มเรื่อง

ever full of water, flows near it, and appears as if it were the necklace ever resting on its neck. In that city there lived of old time a king named Pratāpamukuta, who consumed the families of his enemies with his valour as the fire consumes the forest. He had a son named Vajramukuta, who dashed the God of Love's pride in his beauty, and his enemies' confidence in their valour. And that prince had a friend, named Buddhisarira, whom he valued more than his life, the sagacious son of a minister.¹

หน้าของฉบับของชั้นภคทัตตะ มีข้อความว่า

There is a city Benares which is on the Heavenly river. There a king lived named Pratāpamukuta. His chief queen was named Somaprabha. She bore to that king a son named Vajramukuta. That Vajramukuta had a friend who was dear to him as his life,

1

C.H. Tawney, The Ocean of Story, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1933), VI, p. 168.

Buddhisarira, the son of Sāgaresvara, the minister of peace and war. With that excellent friend he continually passed the time, studying the various sciences and enjoying manifold pleasures. ¹

บทนำของลิลิตเพชรมงกุฎมีข้อความว่า

ปางก่อนกาลยังมี เจ้าชเรศกริกษัตริย์ นามท้าวรัตน
 นฤเบศร์ ครองนครเรศศรีบริ มีมเหสีเลิศลักษณ์ ชื่อประภา-
 พักตร์เพ็ญพาน โฉมแลลานเลอสวาท ปิ่นเขาวราชกัลยาณค
 หกพันนางพระสนม ไฉศวรยศมตฤงคาร กอบพลหาญกล้า
 กอบพลมาเมื่อบเมือง กอบพลเรืองราชรถ กองพลครคังคาม
 ปรบัษชามเคียมคัล ถวายสุวรรณมาลาศ โดยบรรพาศน์ประเพณ
 ท้าวขมีเอวรัส นามปรากฏเพชรมงกุฎ เป็นที่สุคเสนาหา
 แหงพระชนกามารคร ภูษรังมন্ত্রী ชื่อพทศวีฬเียง
 บริรักษราชบุตรเพียง เนตรท้าวภักดี ²

¹ M.B. Emeneau, Jambhaladatta's Version of Vetālapañcavīnsati

("American Oriental Series," Vol. IV; New Haven : American Oriental Society, 1934), p. 15.

² เจ้าพระยาพระคลัง (หน), เรื่องเดิม, หน้า 78.

จะเห็นได้ว่าบทนำทั้งของลิลิตเพชรมงกุฎและนิทานชุดเวตาล มีใจความอย่างเดียวกัน คือ เริ่มเรื่องในเมืองของฝ่ายพระเอก และนำตัวละครสำคัญในเมืองนี้ซึ่งได้แก่ พระราชา เจ้าชาย และคนสนิทของเจ้าชาย อย่างไรก็ตาม มีข้อแตกต่างซึ่งเป็นประเด็นปลีกย่อยอยู่บ้าง คือ ลิลิตเพชรมงกุฎกล่าวถึงพระมเหสี ซึ่งเป็นพระราชมารดาของเจ้าชายด้วย นิทานชุดเวตาลซึ่งระบุพระนามพระมเหสีมีเพียง 2 ฉบับ คือ ฉบับของ ขัมภลหัตตะ กับ ฉบับของเกษเมนพระ อีกประการหนึ่ง ในนิทานชุดเวตาล คนสนิทของเจ้าชายเป็นบุตรของมนตรีหรือข้าราชการผู้ใหญ่และเป็นพระสหายของเจ้าชาย แต่ในลิลิตเพชรมงกุฎเป็นมนตรีผู้หนึ่งซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่เลี้ยงของเจ้าชาย

2.1.2.2 การเดินทางออกจากเมืองของเจ้าชาย ทั้งนิทานชุดเวตาลและลิลิตเพชรมงกุฎเริ่มเรื่องตรงกันว่า วันหนึ่งเจ้าชายเสด็จออกจากเมืองไปประพาสป่าล่าสัตว์ พระองค์ได้พบหญิงสาวผู้มีรูปโฉมงดงามผู้หนึ่ง และบังเกิดความรักในหญิงสาวผู้นั้น จึงทรงติดตามไปถึงเมืองของนาง แต่ลักษณะการเดินทางออกจากเมืองของเจ้าชายนั้นมีรายละเอียดต่างกันไปบ้าง เช่น ฉบับของโสมเพาะ บอกว่าเจ้าชายเสด็จออกจากเมือง 2 ครั้ง ครั้งแรกเสด็จไปล่าสัตว์ หลังจากที่พระองค์ได้พบหญิงงามซึ่งพระองค์ไม่ทรงทราบว่าเป็นใครแล้ว พระองค์เสด็จกลับเมืองด้วยความโศกเศร้า จนกระทั่งวันหนึ่งพระองค์ได้ทรงทราบรายละเอียดเกี่ยวกับหญิงงามผู้นั้นจากพระสหาย จึงเสด็จออกจากเมืองอีกครั้งหนึ่ง มุ่งไปยังเมืองของนาง แต่บางฉบับ เช่น ฉบับของขัมภลหัตตะ เจ้าชายเสด็จออกจากเมืองเพียงครั้งเดียว หลังจากที่เจ้าชายได้พบหญิงงามแล้ว พระสหายได้ทูลให้ทรงทราบว่ นางเป็นใคร เจ้าชายจึงเสด็จต่อไปเมืองของนางในทันที

ลิลิตเพชรมงกุฎดำเนินเรื่องในแบบที่ว่า เจ้าชายเสด็จออกจากเมืองเพียงครั้งเดียว แต่มิได้ดำเนินเรื่องตรงตามนิทานชุดเวตาลนัก คือ ดำเนินเรื่องว่า เจ้าชายเสด็จประพาสป่า พบกวางขาวลักษณะงามตัวหนึ่ง ทรงไล่ตามไปจนพลัดกับชบวณผู้ติดตาม

มีแต่พี่เลี้ยงยกหางม้าพระที่นั่งติดตามไปได้คนเดียว ทั้งสองคนหลงทางวนเวียนอยู่ในป่า จนกระทั่งเข้าเขตนครภรรยา พบหญิงชายคนหนึ่งซึ่งเพิ่งแต่งงานใหม่ เจ้าชายเกิดความปรารถนาในนางผู้นั้น จึงให้พี่เลี้ยงออกอุบายให้คนข้างสมประสงค์โดยที่สามีของนางไม่ทราบเรื่อง แล้วเจ้าชายกับพี่เลี้ยงก็เดินทางต่อไปจนได้พบหญิงงามและได้เดินทางติดตามนางไปจนถึงในเมือง

ลิลิตเพชรมงกุฎมีเหตุการณ์ซึ่งไม่ปรากฏในนิทานชุดเวตาลอยู่ 2 เรื่อง คือ

2.1.2.2.1 เหตุการณ์เกี่ยวกับการตามกวาง

2.1.2.2.2 เหตุการณ์เกี่ยวกับเจ้าชายได้เสียกับภรรยาชายผู้

หนึ่งซึ่งพบกันกลางทาง ก่อนจะพบนางเอก

2.1.2.2.1 เหตุการณ์เกี่ยวกับการตามกวาง มีรายละเอียด

ดังนี้

ปางเพชรมงกุฎไท่	ทอคตา
ขลมฤตหนึ่งอาภา	เผือกนุ
สี่สังข์เศวตมุกดา	งามแฉ
หม่อมฤตรายรอมบุรี	ยศเบื้องบริวาร
ภูบาลพิศศิตตอง	นัยนา
เกิดกำหนดุเสนาหา	ใครไค้
มฤตราชรูปโสภา	ยงยั้ง
ถวายแคสองทาวไท่	ธีราชเรื่องชรรณี
ตรีเสร์จสีหนาทเอื้อน	โองการ
ตรีสังข์ชนทวยหาญ	เรงด้อม
มฤคอย่าให้ดาญ	ชีวาคม
แม้ออกค่านใครอ้อม	โทษแท้ถึงตาย

.....

เพลงมฤคครันคราม	คนหลาย
เวียนวงวงมาคหมาย	ของชา
เห็นตรงรตฤตสาย	เห็นทาง
จึงเเนโนนออกหน้า	ที่ท้าวเสด็จจง
ฝ่ายพงศภพแผนหลา	ยลมฤคเผือกมองอา
อาจฉายฉันที้	
เศราสมประดีคาลสรอย	ทรงขนูขรรคกลอย
คลาดขึ้นมโนมัย	
ขับไล่มฤครีบคน	กับพี่เลี้ยงเคียงคน
ป่าตนโดยไท	
กว้างเห็นไกลดอเหลน	ฉุกจักไกลรีบเร้น
ป่าสี่ดัดตน	

.....

ฝ่ายพระหนอสุริย์กษัตริย์ ทรงกัมภู์ควี่ลีลาดี พี่เลี้ยงราชยุคทาง
จรในกลางหิมเวศ โดยเศวตมฤคา ลวงทิวารัตต์ พลัดมนตรีไพรพล
วากบดหมองหลาย แลหาหายรอยมฤค พระนิงนี่กโธหลง ชักม่วง-
เวียนกลับ หาทางที่พบพบ แลนตระหลบหลายท่า หลงเขาป่า
ครอมเตริน....¹

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), เรื่องเดิม, หน้า 85 - 7 และ 92.

มีใจความว่า ในขณะที่เจ้าชายเพชรมงกุฎเสด็จประพาสป่าอยู่นั้น ทรงทอดพระเนตรเห็นกวางขาวลักษณะงามตัวหนึ่ง จึงมีคำรัสสั่งให้ทหารเข้าล้อมจับและคัดโทษไว้ว่าผู้ที่ปล่อยให้กวางหนีไปไ้จะต้องถูประหารชีวิต กวางวิ่งหนีออกทางด้านเจ้าชายเจ้าชายจึงทรงม้าพระที่นั่งไล่ตามไปอย่างรวดเร็วจนกองทัพตามไม่ทัน แล้วกวางก็หายไปโดยไม่มีร่องรอย เจ้าชายทรงหลงทางกลับเมืองไม่ได้ ก็ทรงเดินทางต่อไปถึงนครกรรม

เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในนิทานชุดเวตาลไม่ว่าฉบับใด ตั้งแต่ฉบับภาษาสันสกฤต 6 ฉบับลงไปจนถึง Vikram and the Vampire ของ Burton และ Stories of Vikramaditya ของ Bharatiya Vidya Bhavan แสดงว่าเป็นตอนที่แทรกขึ้นใหม่เมื่อเรื่องเข้ามาในไทยแล้ว

เรื่องตามกวางนี้ไม่ได้ปรากฏอยู่แต่ในลิลิตเพชรมงกุฎเท่านั้น ในตำนานนิทานพื้นบ้าน ตลอดจนวรรณคดีไทยสมัยต่าง ๆ มักจะมีเหตุการณ์ทำนองนี้ปะปนอยู่ในเนื้อเรื่องด้วย ดังจะยกตัวอย่างมาเพียง 4 เรื่อง ดังนี้

ก. ตำนานลานนาไทย ชื่อ ตำนานสุวรรณคำแดงหรือตำนานเส้าอินทสีล มีความตอนหนึ่งว่า ครั้งหนึ่ง คนในแปดพันหัวเมืองประพฤติกคนไม่อยู่ในศีลธรรม ร้อนไปถึงเหวคตองหาทางช่วยเหลือคนเหล่านั้นให้กลับมาเป็นคนดี เหวคตองทั้งปวงรวมกันพิจารณาเห็นว่าพระยาโจรณีมีกำลังกล้าแข็งกว่าผู้อื่น ถ้าทำให้นับถือศาสนาได้แล้วก็ยอมจะปราบปรามคนทั้งแปดพันหัวเมืองให้อยู่ในศาสนาได้ พระวิสุกรรมเทวบุตรจึงแปลงเป็นหลายคำ (หลาย = เนื้อ คำ = หอง) หรือกวางทองมาอยู่ในอุทยานของพระยาโจรณี พระยาโจรณีเห็นเข้าก็อยากจะจับไว้เลี้ยงดูในอุทยาน ข้อความเกี่ยวกับการตามจับกวางทองมีว่า

พระยาโจรฉีกยกเอาริพลพากันไปสู่สวนอุทยานที่นั่น แล้ว
 ก็แก่งกันแหวกระวัง หื้อไควแล้ว พระยาจึงป่าวกันว่า คันเสีย
 ปล่อย/ออกทางผู้ใด จักหื้อผู้นั้นเป็นโทษว่าอัน แล้วก็ป่าวไคว
 แล้วก็พากันแหวเข้าแหวเข้า จักคาไกลตัวหลายคำตัวนั้น แล้ว
 หลายคำตัวนั้นถลไถนไปแลนมา หื้อเขาเห็นเสียชคน แล้วก็
 แลนไปร้องออกทางเจ้าสุวรรณคำแดงราชบุตรอยู่นั้น ที่นั่นเจ้า
 ตนพอก็คิดว่าหื้อเจ้าคำแดงราชบุตรไลหวยคล้องเอามาหื้อได้
 ทั้งเป็นแท้ ออย่าหื้อมันตายว่าฉนั้น ที่นั่น เจ้าคำแดงก็รับ
 อาชญาพอแห่งตน ว่าข้าขอหวยเอาหื้อได้ตามอาชญาพอพระยา
 เป็นเจ้านั้นเทอะ... เขาทั้งหลายมีเจ้าสุวรรณคำแดงราชบุตร
 เป็นเค้าแล/บริวารเสนาโยธา ก็พากันไปตามมรรคาทางป่าไลหวย
 ตามหลายตัวนั้น คำเสียที่ไค เขาก็ยังนอนเสียที่นั่น คันคนนอน
 หลายคำตัวนั้นก็นอน คันแจ่งหลายคำไป ลางวันก็มัทัน ลาง-
 เพื่อทวยจะคาตันก็เข้าแลนไปไกลสุดเขนตา... ก็จักแจ่งกันไค
 ทวยไปบ่หื้อขาดสักวันหั้นแล ก็พากันไลทวยหลายคำตราบถึง
 คันทอยอ้างสร้งที่นั่น นางอินทร์เหลาไครู้ปวติชาวสารว่า เจ้า
 สุวรรณคำแดงราชบุตรอันเป็นลูกพระยาโจรฉีกไลหลายคำมา ถึง
 คานป่าที่ไกลคันทอยอ้างสร้งที่นี้ นางก็ออกมาเก็คผอ นางก็
 หั้นเจ้าสุวรรณคำแดงราชบุตร นางก็จวบปนแท้ นางก็มีใจ
 ปฏิพัทท์กับค้วยเจ้าคนนั้น แล่นางก็เข้าไปปวติปราศรัยไค
 ใฝไคไรจาค้วยคำบิยะมนาวาจา ซึ่งกันและกันไปบาก็สู่มักรัก
 แปรกับค้วยกัน แล่นางก็ชวนเอาเจ้าสุวรรณคำแดงราชบุตร

ไปสู่ที่อยู่ของตน¹

มีใจความว่า พระยาโจรดีสั่งให้ไพร่พลช่วยกันล้อมกวางทองตัวนั้นไว้ พร้อมกับประกาศว่า ถ้ากวางทองหนีหลุดออกไปได้ทางผู้ใดจะเอาโทษผู้นั้น กวางทองก็หนีไปได้ทางเจ้าสุวรรณหงส์คำแดง ซึ่งเป็นบุตรของพระยาโจรดี พระยาโจรดีจึงสั่งให้เจ้าสุวรรณหงส์คำแดงพาไพร่พลไปได้ตามจับกวางทอง กวางทองก็ต่อเจ้าสุวรรณหงส์คำแดงไปจนถึงเชิงเขาอ่างสร้ง ณ ที่นั้นเจ้าสุวรรณหงส์คำแดงได้พบกับหญิงงามชื่อ อินทร์เทลา ทั้งสองเกิดความรักกัน เจ้าสุวรรณหงส์คำแดงจึงหยุดยั้งไพร่พลอยู่ ณ ที่นั้น และไปอยู่กับนางอินทร์เทลา

ข. ในปัญญาสชาดกซึ่งเป็นหนังสือที่กล่าวกันว่า มีเนื้อเรื่องแต่งขึ้นจากนิทานพื้นบ้านของไทยแต่แต่งเป็นทำนองชาดก มีนิทานชาดกเรื่องหนึ่งชื่อ วรรณชาดก มีความตอนหนึ่งว่า นางสัททาทากินนรี ภคินีของพระเจ้าอุทุมพร ราชานางกนิษฐ สวมปีกหางบินไปเล่นน้ำในสระแห่งหนึ่งโดยเปลื้องปีกหางออกวางไว้ที่ขอบสระ ต่อมาปีกหางของนางถูกพราหมณ์คนหนึ่งหยิบเอาไป นางจึงบินกลับเมืองไม่ได้ พฤกษเทวดาสงสารนางจึงไปเข้าเฝ้าพระเจ้าเจตราช ผู้ครองวิเทहनครให้เสด็จประพาสป่า แล้วพฤกษเทวดาแปลงเป็นเนื้อทองล่อให้พระเจ้าเจตราชตามไปจนถึงที่ที่นางสัททาทากินนรีซ่อนตัวอยู่ ดังมีข้อความดังนี้

ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้า พระเจ้าเจตราชพร้อมกับพวกจตุรงค์เสนา
เสด็จแต่พระนครไปสู่ป่ามหาวัน ให้หยุดคองพลประทับแรมอยู่ ณ
ริมประเทศ คำบลหนึ่ง ฝ่ายพฤกษเทวดาองค์นั้นได้/แปลงกายเป็น

¹ สงวน โชติสุรัตน์, ประชุมตำนานลานนาไทย (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2515), หน้า 121 - 4.

เนื้อทองวิ่งสะบัดหยักของยานพระพักตร์พระเจ้าเจตราชมา
พระราชาทอดพระเนตรแล้วก็ปัดมพระหฤทัย จึงทรงม้าพระ
ที่นั่งไลตามสุวรรณมณฑกไปถึงสระบัวใหญ่ มิได้เห็นตัวเนื้อ เห็น
แครอยเท้า ทรงดำเนินทอดพระเนตรคนไปจนถึงต้นไม้ใหญ่
ต้นนั้น เหลือบพระเนตรแลไปพบนางรัตนาร้อยที่คืบไม้ ทรง
ก็พระทัยยั้งนักหนา จึงคำริว่าเมื่อคืนนี้เทวดาบอกกะเราไว้
คำใด คำนั้นสมจริงเที่ยงแท้ทีเดียว¹

ค. ลิลิตพระลอ วรรณคดีไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แต่งขึ้นจากนิทาน
อิงพงศาวดารเหนือ มีความตอนหนึ่งว่าปู่เจ้าสมิงพรายใช้เวทมนตร์ทำให้ผีเข้าสิงใน
ไกที่มีลักษณะงามตัวหนึ่ง ส่งไปล่อพระลอซึ่งเดินทางเข้าเขตแดนเมืองสรองมาแล้วให้
เดินทางมาเร็วยิ่งขึ้น ไกแก้วไปล่อพระลอลังนี้

ครันถับถึงพระเลื่องล่อ ยกคอขึ้นชวนร้อง ตีปีกป้องผายผัน
ขึ้นเอื่อยเอื่อยเอาใจ อยู่บนไถลมไถล แลดูไซปีกไซหาง โนมสำอาง
สำอาง ท้าวเธอผาดเห็นเป็นตระการ ภูบาลบานหฤทัย งามพอใจ
พอตา มีทันหาธารทำรง ทรงมงกุฎภูษาสรวบ จับพิชัยอาวุธราชพล
บัคคลดรฤกได้ หวังได้ไกตัวงาม ยกทัพตามจอมราช ครันคลาดไก
อยู่ตา ครันเข้าขันเรียกไท้ ไกกระเหลิ้อกตาคู ครันภูธรจะทัน
ไกคอยผันคอยผาย ระบายรายตื่นเคียร คำเป็นหงสยกยาง
ครันเห็นทางไกก็หยุด ครันจะสุดแดนป่า จวนจะฝ่าแดนบ้าน

¹ ปัญญาสชาดก, (พระนคร : ศิลปายรรณการ, 2499), ภาคสอง,
หน้า 656 - 7.

โกทำกรรมมารยา เห็นโกชาชกั๊สรวา โโกเห็นทาวหาย-
เนตร์/ภูเบศร์คูอัปทีศ บพิตรคิตพระองค์ โอิภูมาหลงแกโก
โกมีไขวเอาภู ทาวชเหลียวคูทีเลี้ยง สองฟีกลาวค่าเกลี้ยง
ถึถวนทั้งมวล ¹

ง. บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมีความตอนหนึ่งว่า พระอุณรุทกับพระชายาชื่อศรีสุดาเสด็จประพาสป่า พระอินทร์
ทรงเล็งเห็นว่าได้เวลาที่พระอุณรุทจะปราบเง็กงพาด จึงมีบัญชาให้พระมาตุลีแปลง
เป็นกวางไปล่อพระอุณรุทให้ไปพบกับนางอุษา ธิดาของเง็กงพาด พระมาตุลีเนรมิต
กายเป็นกวางทอง ดังนี้

บัดเดี๋ยวกก็กลายเป็นกวางทอง	ผิวผ่องพรรณรายฉายฉิน
หางหูขนเขาเพราพรรณ	งามล้ำอารัญมฤดา
เยื้องย่างวางวิ้งแผ่นไผน	จูโจนออกจากชายป่า
เตรินตรงผาพงเขามา	ยังหน้าพลับพลาอลงการ ²

¹ พระวรวงศ์วิจิตร, คู่มือลิลิตพระลอ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ พระวรวงศ์วิจิตร ณ วัดไตรมิตร-
วิทยาราม 20 มีนาคม 2503 (พระนคร : 2503), หน้า 188 - 9.

² พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, บทละครเรื่องอุณรุท, พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุวรรณ วิชัยดิษฐ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
22 มีนาคม 2514 (พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร, 2514), หน้า 163.

นางศรีสวศาเห็นกว้างทองก็อยากได้ จึงทูลอ่อนวอนพระสวามีให้ช่วยตามจับ
พระอนุชาก็มีรับสั่งให้ทหารเข้าล้อมจับดังนี้

ศรีสวศาเมื่อมีราชบัญชา
จงเร่งพลพลไกร
รุกเราจับเอามฤค
แม้นกว้างสี่หนี่ได้จากพุ่มพง
จะลงอาญาถึงสาหัส
เสียบไว้ในที่อาณัติ

สั่งแสนแสนน้อยใหญ่
ล้อมกว้างเข้าไว้ให้มั่นคง
ให้ไต่ตั้งเทวีประสงค์
ตรงคานผู้ใดซึ่งล้อมนั้น
ตัดเกล้าเกล้าให้เอาสัญ
ให้สาใจมั่นไม่เกรงภัย

.....
เมื่อนั้น
เห็นพลโยธินั้น
จึงคิดว่าถ้าจะแผนไฉน

มฤคินทร์เทเวศรังสรรค์
ล้อมกระชั้นรุกเราเข้ามา
โจนออกจากคานซ้ายขวา

นายกองจะตองอาญา
อย่าเลยจะออกคานพระองค์
คิดแล้วทำวิ่งลนลาน

ถึงสินชีวาวายปรารถ
จึงจะพันลงโทษทวยหาญ
เราะรอบทุกคานพลไกร

ครั้นถึงหน้าฉานภวเรศ
ก็แผนไฉนโจนทะยานควายวงไว

เทเวศผู้มีอิชฌาศัย
ออกไปพันพวกโยธา

.....
เมื่อนั้น
เห็นพระองค์ทรงอาชาไนย
ทำที่คั่งจะหนีไม่พิน
ครั้นพระสุริยวงศ์เทวา

พระมาตุลีผู้มีอิชฌาศัย
ขับใหญ่ไล่รถคิดมา
เวียนวนเราะรายชายป่า
รับมาลัดไล่ไกลทัน

2. เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นกลวิธีดำเนินเรื่องอย่างหนึ่งให้ตัวละครเดินทางไป ในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง เพื่อไปพบกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามความต้องการของผู้แต่ง ซึ่งแทนที่ ผู้แต่งจะดำเนินเรื่องไปตามตรงก็เสริมแต่งให้เรื่องน่าตื่นเต้นขึ้นโดยยกให้เป็นการชักจูง ของผู้วิเศษหรือเทวดา เป็นการกระทำเพื่อให้เกิดผลดี ส่วนใหญ่เป็นการชักจูงให้ พระราชาหรือเจ้าชาย ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญของเรื่องได้พบกับหญิงงาม

กลวิธีการดำเนินเรื่องเช่นนี้ น่าจะเป็นของไทยแท้ ๆ วรรณคดีชาติอื่นถึงแม้ จะมีเรื่องเกี่ยวกับการไล่ตามสัตว์ก็ไม่เข้าอยู่ในรูปแบบดังที่ปรากฏอยู่ในเรื่องของไทย เช่น พระรามตามกวางในรามายณะวรรณคดีสันสกฤต ก็เป็นกลอุบายของฝ่ายศัตรู ซึ่งมีจุดประสงค์ร้าย พระรามฆ่ากวางได้ และผลของการออกตามกวางครั้งนั้น คือ พระรามต้องสูญเสียนางสีดาไป อย่างไรก็ดี ความคิดเกี่ยวกับการผูกกลวิธีดำเนินเรื่อง ให้เป็นการไล่ตามสัตว์นี้อาจจะได้ต้นเค้ามาจากเรื่องของพระรามก็ได้ เพราะสัตว์ที่ถูก ไล่ตามมักจะเป็นกวาง และบ่อยครั้งที่ เป็นกวางทอง แต่การนำมาคิดแปลงให้อยู่ในรูป แบบดังกล่าวนั้นเป็นของไทย

บทละครสันสกฤตเรื่องหนึ่ง คือ ศกุนตลา ของกาฬิหาส เปิดฉากด้วยการที่ พระเอก คือ ท้าวพระยันทไล่ตามกวางเช่นกัน แต่เหตุการณ์นี้ไม่ได้แสดงบนเวที เป็น เพียงกลวิธีการเปิดฉากของละคร ละครสันสกฤตนั้น ก่อนจะจับเข้าเรื่อง จะมีการ ให้คนมาพูดโต้ตอบกันที่หน้าม่าน เป็นเชิงให้พรคนดูและกล่าวถึงเรื่องละครที่จะเล่น ในบทละครศกุนตลานั้น ตอนท้ายของการสนทนาหน้าม่าน คู่สนทนาฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นหญิง ได้ร้องเพลงขึ้นเพลงหนึ่ง ชายคู่สนทนาของนางกล่าวชมว่า เพลงของนางไพเราะจน ทำให้ความคิดของเขาเคลิบเคลิ้มคล้อยตามไปประจักษ์เกี่ยวกับความงามของกวางในเรื่อง ละครที่ปล่อยให้พระราชาติดตามไป แล้วเปิดฉากเป็นเหตุการณ์ที่พระราชากำลังจะยิงกวาง

พอดีเมื่อออกมาห้ามไว้¹

เมื่อพิจารณาบทละครเรื่องนี้แล้วจะเห็นได้ว่า เหตุการณ์เกี่ยวกับการตามกวาง ไม่เข้าอยู่ในลักษณะเรื่องตัวพระเอกตามกวางของไทย แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเรื่องศกนทลามาท่านำเป็นบทละครเรื่องศกนทลา พระองค์ทรงดำเนิรเรื่องเสียใหม่ให้เข้ากับลักษณะความนิยมของไทยโดยจับความตั้งแต่ท้าวทษยันต์เสด็จประพาสป่าแล้วพบกวาง ดังนี้

เหลือบเห็นกวางฆ่าคำขลิบ	งามสรรพสะพรั่งตั้ง เลขา
งามเขาเป็นกิ่งกาญจนา	งามตานิลรัตนรูจี
คองงเป็นวงราววาค	รูปสะอาดราวนางสำอ่างศรี
เหลือบหน้ามาคณูมิ	งามตั้งนารีชำเลื่องอาบ
ยามวิงวิงเร็วตั้งลมสง	ตัดตรงทงพลันผันผาย
บินกษัตริย์เร่งรัดพรณราย	กระทั่งถึงชายไพรวัน
พระศกพิงคลังจากรถราช	บุรยาตรตามไปในไพรสันท
กวางล่าราชดำเนินทัน	กางกั้นหวังจับมฤคิน

(ท้าวทษยันต์ตามกวาง รดสมมติว่าจับตามหลังพระราชานั้นไปทาง ๆ เมื่อจบหน้าพาทย์ลงลา ฤๅคน 1 ออกมากับศิษย์อีก 2 คน ฤๅยกมือห้าม)²

1.

Kalidasa, Sakuntala Trans., Das Gupta and Laurence Binyon (London : Mcmillan and Co., Ltd., 1920), pp. 3 - 7.

2.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ศกนทลา มีทนะพาชา ท้าวแสนปม ประมวลสุภามิต (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2509), หน้า 14.

แม้ว่าการดำเนินเรื่องศกนตลาของรัชกาลที่ 6 จะไม่ตรงกับรูปแบบของการตามกว้างในเรื่องต่าง ๆ ดังที่เคยยกตัวอย่างมาข้างต้นนั้นนัก. เป็นต้นว่า กว้างนั้นเป็นกว้างจริง ๆ ไม่ใช่กว้างเนรมิต เพราะเนื้อเรื่องเดิมบังคับอยู่ แต่ก็เห็นได้ว่าพระองค์ทรงเพิ่มเติมเนื้อความเข้าไปให้คล้ายกับลักษณะเรื่องการตามกว้างแบบของไทย. ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าในกรณีของลิลิตเพชรมงกุฎจะเป็นทำนองเดียวกัน ทั้งเนื้อเรื่องก็เลื้อยอานวยให้ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) จึงนำเอาเรื่องการตามกว้างมาเพิ่มเติมเข้าไป เพื่อให้เรื่องเป็นแบบไทย ๆ และสนุกสนานยิ่งขึ้น.

2.1.2.2:2 เหตุการณ์เกี่ยวกับเจ้าชายไค้เสียดกับภรรยาชายผู้หนึ่งซึ่งพบกันกลางทางก่อนจะพบนางเอก เหตุการณ์ตอนนี้ไม่ปรากฏในนิทานชุดเวตาล เนื้อเรื่องโดยละเอียดของตอนนี้มีว่า เมื่อเจ้าชายกับพี่เลี้ยงไปถึงเขตนครกรรมไค้พบสามีภรรยาผู้หนึ่งซึ่งเพิ่งแต่งงานกันและกำลังเดินทางไปไหว้ญาติ เจ้าชายเกิดความปรารถนาในหญิงผู้นั้นจึงทรงอ่อนวอนพี่เลี้ยงให้ช่วยเหลือ พี่เลี้ยงจึงเอาผ้ามาพันเป็นกระโจมใตร่มไม้ ให้เจ้าชายประทับนอนอยู่ภายใน ตนเองแปลงเป็นพราหมณ์ พอหญิงชายคู่นั้นเดินทางมาถึงก็ขอร้องให้หยุด บอกว่าภรรยาของตนซึ่งอยู่ในกระโจมกำลังเจ็บท้องจวนจะคลอด ขอให้หญิงสาวเข้าไปช่วยชมท้อง ชายผู้นั้นไม่รู้เท่า ก็อนุญาตให้ภรรยาเข้าไปในกระโจม หญิงผู้นั้นเห็นเจ้าชายเข้าก็ตกใจ ร้องออกมาว่า ชาย พี่เลี้ยงก็แก้ไขด้วยปฏิภาณโดยพูดกลบเกลื่อนว่าเป็นชายก็ได้ หญิงก็ดี ขอให้ช่วยด้วย เจ้าชายจึงไค้นางสมประสงค์โดยที่สามีนางไม่รู้ เจ้าชายประทานแหวนที่สวมติดพระหัตถ์อยู่ให้นางไป เมื่อหญิงชายคู่นั้นออกเดินทางไปแล้ว พี่เลี้ยงพบว่าเจ้าชายประทานแหวนให้นางไปก็ตกใจรีบตามไปจนทันคนทั้งสอง แล้วร้องขอแหวนที่อ้างว่านางหยิบติดมือไปคืนมา นางจำใจคืนให้พร้อมกับหยิกพี่เลี้ยง เจ้าชายและพี่เลี้ยงก็เดินทางต่อไปจนได้พบกับนางประทุมวดี

เนื้อเรื่องตอนนี้ไป พอง กับขาดก เรื่องหนึ่งในนิบาตชาดก อยู่ในหมวดอสีตินิบาต ชื่อถลาลชาดก ซึ่งเป็นชาดกที่มีลักษณะต่างไปจากชาดกเรื่องอื่น ๆ คือ มีโครงเรื่อง เป็นนิทานเรื่องใหญ่ - นิทานเรื่องย่อยแบบนิทานในวรรณคดีสันสกฤต นิทานเรื่องย่อยนั้น ล้วนแตกลาวถึงความไม่ซื่อสัตย์ของหญิง นิทานเรื่องย่อยเรื่องหนึ่งมีเนื้อความว่า พระเจ้ากนิษฐมีมเหสีรูปงามทรงพระนามว่ากนิษฐเทวี นางกนิษฐเทวีคบชู้กับบุรุษเปลี่ยว ผู้หนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ที่คนหัวานอกกำแพงวัง พระเจ้ากนิษฐทรงจับไค้กัทรงพระพิโรธให้ จับนางกนิษฐเทวีประหารชีวิตเสีย ปโรหิตผู้มีปัญญาหลักแหลมผู้หนึ่งชื่อ ปัญจาลจึงหะแอบ พา นางกนิษฐเทวีไปซ่อนไว้ แล้วทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้นางพร้อมกับอาสาที่จะพิสูจน์ ให้พระเจ้ากนิษฐทรงเห็นว่าหญิงทุกคนยอมเป็นเชนเดียวกับนาง พระเจ้ากนิษฐจึงทรงมอบ ราชสมบัติให้พระมารดาแล้วเสด็จประพาสไปที่ต่าง ๆ กับปโรหิต ปโรหิตพาพระองค์ไป พบกับหญิงมากมายหลายคนที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี จนกระทั่งพระเจ้ากนิษฐเห็นจริงจึงทรง ยกโทษให้นางกนิษฐเทวี เหตุการณ์เกี่ยวกับหญิงผู้หนึ่งมีดังนี้

เมื่อพระเจ้ากนิษฐกับปโรหิตไปไค้ประมาณโยชนหนึ่งแล้ว

พักนั่งอยู่ข้างหนทางใหญ่ มีภุมณีคนหนึ่งกระทำการวิเวกหมกมด เพื่อบุตรชาย ให้นางกุมารีคนหนึ่งนั่งอยู่ในยานกำบังแล้วพาพาน มาด้วยบริวาร เป็นอันมาก ปโรหิตได้เห็นแล้วจึงทูลว่าขอพระราชทาน ถ้าต้องพระประสงค์ ข้าพระองค์สามารถจะให้นาง กุมารีคนนี้ทำลามากกับพระองค์ได้ พระเจ้ากนิษฐครึสว่า เพื่อน พุคะโร เขามากับบริวารเป็นอันมาก ท่านไม่สามารถทำได้ ปโรหิตจึงทูลว่า ขอพระราชทาน ถ้าฉนั้นก็คอยทอคพระเนตร ทูลแล้วก็ลอบไปข้างหน้า วางม่านเข้าใกล้ ๆ หนทาง ให้พระเจ้า กนิษฐประทับในม่าน แล้วตนก็ไปนั่งร้องไห้อยู่ข้างทาง พอกุมณี นั้นเห็นเขาก็ถามว่า พอนั่งร้องไห้ทำไม จึงตอบว่า ข้าแต่นาย

ภริยาของข้าครรถ์แก่ ข้าพาเคียวทางมาหวังจะพาไปตระกูล
 ของเขา พอมาถึงกลางทาง นางก็เจ็บท้องทนลำบากอยู่ในมาน
 เพื่อนหญิงสักคนหนึ่งก็ไม่มี ตัวข้าก็ไม่กล้าเข้าไป ไม่รู้ว่าจะเป็น
 อะไรต่อไป ถ้าได้หญิงสักคนหนึ่งจะคอยยั้งชั่ว ฤๅมพิณนั้นจึงตอบว่า
 ถ้ากระนั้นก็อย่าร้องไห้ไปเลย หญิงพวกเรามาด้วยกันมีเป็นอันมาก
 พอจะไปช่วยได้สักคนหนึ่ง/ บัโรทิจจึงกล่าวว่า ถ้ากระนั้นขอให้
 นางกุมารีคนนั้นแหละไป จักได้เป็นสวัสดิมงคลแก่เขา ฤๅมพิณนั้น
 คิดว่าชายผู้นั้นพญก สวัสดิมงคลจักมีแก่สะใภ้ของเราเป็นแน่
 และด้วยนิमितนี้สะใภ้ของเราจักเจริญด้วยบุตรและธิดา คิดแล้ว
 จึงส่งนางกุมารีคนนั้นไป นางกุมารีนั้นก็เข้าไปในมาน พอเห็น
 พระเจ้ากนิษฐก็รักใคร่ ได้ประพฤติกามด้วยกัน แล้วพระราช
 ทรงถอดพระขำรงคประทานให้ พอสำเร็จกิจนางกุมารีนั้นกลับมา

ชนทั้งหลายก็ถามว่าเขาคงตกเป็นชายหรือหญิง นางก็ตอบว่า

ชายงามเหมือนดั่งทอง ฤๅมพิณก็พานางกุมารีไป

ฝ่ายบัโรทิจก็กลับมาเฝ้าพระเจ้ากนิษฐแล้วทูลว่า ขอพระ-
 ราชทาน พระองค์ได้ทอดพระเนตรแล้ว นางกุมารีรุ่นสาวยัง
 ลามกอย่างนี้ ก็จะป่วยกล่าวไปโดยเล่า ถึงหญิงพวกอื่น อ้อ
 พระองค์ประทานอะไรแกนางไปบ้างหรือเปล่า พระเจ้ากนิษฐ
 ตรัสว่า เราให้แหวนที่ติดมือมาแกนางไป บัโรทิจจึงทูลว่า
 พระองค์ประทานมันทำไม ข้าพระองค์ไม่ยอมให้ ว่าแล้วก็วิ่งไป
 ยึดยานไว้ ครั้นคนทั้งหลายถามว่าอะไรกัน ก็ตอบว่า นางกุมารี
 คนนี้หยิบเอาแหวนที่วางไว้ข้างศีรษะของนางพราหมณีภรรยา

ของข้ามา ขอแหวนให้ข้าเถิดแม่ นางกมวรียื่นมือออกไป
หยิบมือปโรหิต ตะคอกวา ตาโจรเอาของแกไปเถิด แล้ว
ส่งแหวนคืนให้¹

จะเห็นได้ว่า การดำเนินเรื่องของเนื้อความทั้งสองตอนที่ยกมาเปรียบเทียบกัน
ข้างต้นนี้คล้ายกันมาก จนลงความเห็นเป็นการแน่นอนได้ว่าต้องมีที่มาจากที่เดียวกัน และ
เนื้อเรื่องส่วนนี้ของลิลิตเพชรมงกุฎจะต้องเป็นส่วนที่แทรกเข้ามาในภายหลัง ไม่ใช่ส่วน
หนึ่งของเนื้อเรื่องเดิมในนิทานชุดเวทกาล ก็น่าจะสรุปได้ว่า เนื้อเรื่องส่วนดังกล่าวได้
เค้ามานอกจากนิบัตตชาดก สิ่งทีควรพิจารณาต่อไป คือ การแทรกเนื้อเรื่องตอนที่เข้ามา
นั้นทำกันในลักษณะใด จะเป็นการแทรกเข้ามาเนื่องจากความสับสนของผู้เล่านิทานที่
เลอะต่อ ๆ กันมา จนนิทานที่มีที่มาต่างกัน ผสมปนเปเข้าด้วยกัน หรือจะเป็นวาเจ้า
พระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้นำเนื้อเรื่องตอนนี้นำแทรกเข้าเองเมื่อแต่งลิลิตเพชรมงกุฎ

เนื้อเรื่องสองตอนที่ยกมาเปรียบเทียบนี้มีการดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ตรงกัน แต่
ในส่วนละเอียดปลีกย่อยนั้นตรงกันบ้างต่างกันบ้าง, บางตอนเหมือนกันแทบจะทุกคำพูด
เช่น ตอนอ้างเหตุผลดวงหญิงให้เข้าไปในกระโจมหรือมาน และตอนทวงแหวนคืน แต่
บางตอนปรากฏว่า ลิลิตเพชรมงกุฎมีรายละเอียดต่างไป เช่น การเปลี่ยนจากขบวน
ใหญ่โตของกษัตริย์พร้อมด้วยบริวารชายบุตรสะใภ้ มาเป็นลำพังสามภรรยา การเพิ่ม
เหตุการณ์ตอนที่หญิงผู้นั้นเข้าไปในกระโจมแล้วร้องออกมาว่าชาย ทำให้พี่เลี้ยงต้อง

¹ นิบัตตชาดก, เล่ม 18 อสีตินิบาด เรื่องที่ 536 กณาลชาดก แปลโดย
พระพิณิจวรณการ (แสง สาลิตุล) เปรียญ 6 ประโยค พิมพ์ในการบำเพ็ญกุศลฉลอง
อายุครบ 70 ปีบริบูรณ์ของนางลอม เหมชะญาติ 18 มี.ย. 2472 (พระนคร :
โรงพิมพ์พระจันทร์, 2472), หน้า 186 - 7.

เข้าแก้ไขสถานการณ์ด้วยปัญญาอันฉับไว ซึ่งสามารถทำได้แนบเนียนเข้ากับเรื่องทีลวงไว้เป็นอย่างดีจนชายผู้สามีไม่สงสัย ลักษณะรายละเอียดที่เหมือนบ้างต่างบ้างนี้ ทำให้เห็นได้ว่า น่าจะไม่ใชการแทรกเรื่องเข้ามาโดยบังเอิญ แต่เป็นการแทรกโดยเจตนาอีกประการหนึ่ง จุดประสงค์ของเรื่องที่เราจะไป เรื่องในนิมิตชาดกประสงค์จะแสดงความไม่ซื่อสัตย์ของหญิง แต่เรื่องในลิลิตเพชรมงกุฎมีเจตนาจะแสดงความมั่งงายและความเจ้าเล่ห์เพทุบายของฝ่ายชาย ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แทรกเหตุการณ์ตอนนี้เข้ามาโดยมีจุดประสงค์ในการแต่ง คือ เพื่อเป็นการปูพื้นสำหรับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไปอันเป็นตอนสำคัญของเรื่อง คือ การที่เจ้าชายได้พบกับนางประหมวดี เป็นการทำให้ผู้อ่านเข้าใจลักษณะนิสัยของตัวละคร 2 ตัว คือ เจ้าชายกับพี่เลี้ยง ทำให้เห็นว่า เจ้าชายเป็นเช่นเดียวกับชายหนุ่มวัยเยาว์ทั่วไป คือ หลงรักง่าย และเมื่อรักแล้วก็มีความรู้สึกรุนแรง บังคับใจไม่ได้ ประกอบกับมีพี่เลี้ยงเป็นผู้ที่คอยสนองตามพระประสงค์ ทำให้เป็นคนที่พอใจอะไรแล้วจะต้องเอาให้ได้ตามแบบที่เคยได้ทุกอย่างที่ต้องการ และแสดงให้เห็นถึงสติปัญญาของพี่เลี้ยงว่า เป็นคนที่สามารถในด้านการวางแผนการวางกลอุบายประกอบทั้งมีปฏิภาณในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างดีเยี่ยม เมื่อเหตุการณ์ดำเนินไปถึงตอนที่เจ้าชายได้พบกับนางประหมวดี ผู้อ่านก็เข้าใจได้ทันที ไม่ต้องมีการอธิบายอะไรอีก ใน *Vikram and the Vampire*, Burton ก็เห็นถึงความจำเป็นของการปูพื้นเพื่อความเข้าใจของผู้อ่านเช่นเดียวกัน แต่ไม่ได้คิดหาเรื่องมาแทรก ใช้วิธีอธิบายตรง ๆ แสดงลักษณะนิสัยของเจ้าชายโดยพรรณานาความลุ่มหลงผู้หญิงของเจ้าชาย คั้งที่กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงเรียบเรียงไว้ในนิทานเวตาลว่า

พระราชบุตรตรัสว่า "พักตร์นางเหมือนพระจันทร์ยามเพ็ญ
 งามเหมือนหมู่ดั่งอันเกาะห้อยอยู่บนช่อดอกไม้ ปลายไชนงยาว
 จดถึงกรรม โอษฐ์มีรสเหมือนจันทร์ยามฤต เอวเหมือนเอว
 สิงห์ ทรงดำเนินเหมือนราชหงส์ กลาวเทียบเครื่องแต่งกาย

นางคือสีขาว กลาวเทียบคุณนางคือวสันตฤดู กลาวเทียบ
 ดอกไม้นางคือพุทธรักษา กลาวสำเนียงนางคือนกกระเหว่า
 กลาวความหอมนางคือระฆังเสียง กลาวความงามนางคือ
 พระศรี กลาวความเป็นนางคือความรัก ถ้าข้ามิได้นางมา
 ข้าจะไม่ทรงชีวิตไปเป็นอันขาด ข้าได้ตกลงใจเช่นนี้แล้ว

พหุศิริระไค้พึ่งพระราชบุตรศรีสังข์นั้นก็มิได้/ร้อนใจ
 เกรงจะปลงพระชนม์ลงในกลางป่า เพราะเคยได้ยิน
 พระราชบุตรศรีสังข์อย่างเดียวกันทุกครั้งที่ได้เห็นนางงาม
 มิได้คิดว่าจะเป็นไปลึกซึ้งยิ่งกว่าคราวก่อน ๆ พหุศิริระ
 จึงทูลว่าถ้าไม่ขึ้นมาเดี๋ยวนี้ คงจะค้างอยู่กลางป่าไม่กลับ
 ถึงนครได้ในเวลาอันควร พหุศิริระกลาวดังนั้นแล้ว
 เจ้าแลข้าก็ชวนกันขึ้นมาทันกลับเข้าเมือง ในเวลาที่เดิน

ทางอยู่ประมาณ 3 ชั่วโมงนั้น ชายหนุ่มทั้งสองเกือบจะ
 มิได้สนทนากันเลย พระวัชรมงกุฏนั้นก็ถึงนางมิได้รับสั่ง
 ประการใด เมื่อพหุศิริระหุดอะไรก็ตอ้งทูลตั้ง ๆ ถึง
 สามครั้งสี่ครั้ง จึงจะศรีสังข์ตอบคำเดียวหรือสองคำเป็น
 อยู่มาก...

ครั้นกลับถึงวังในตอนค่ำ พระราชบุตรกับบรรทมกระดืบ
 กระสายอยู่ตลอดคืน แลเป็นเช่นนั้นตลอดวันรุ่ง ครั้นวัน
 ที่สองถึงแก่ประชวรมีอาการเป็นไข้ การเขียน/การอ่าน
 การกินการนอนก็งดหมด ราชการซึ่งพระราชบิดามอบ
 เฉพาะพระองค์ก็งด การอื่น ๆ ก็งด เพราะรับสั่งว่า
 จะสิ้นพระชนม์อยู่แล้ว ครั้นพระชนม์ยังไม่สิ้นก็ทรงเขียนรูป

นางงามผู้เก็บดอกไม้มาทำแปลก ๆ จนฝังอยู่ในพระหฤทัย
กล่าวกันว่าเขียนเหมือนอย่างที่สุด ครั้นเขียนแล้วก็บรรทม
พิศรูปด้วยพระเนตรอันนำควยน้ำ อีกครุหนึ่งลุกหลังขึ้น
ฉีกรูปนั้นเสีย แล้วชกพระเศียรประหนึ่งว่าพระเศียรได้
กระทำความคิดเป็นข้อใหญ่ แล้วก็เขียนรูปนางอีกรูปหนึ่ง
งามยิ่งถวารูปก่อน ¹

ส่วนการแสดงว่าพุทธรูปพระมีสติปัญญาแตกฉานเพียงใด ก็ใช้วิธีบรรยายว่า

ฝ่ายพุทธรูปพระ เมื่อขึ้นมาบ้าง ๆ เวลานั้นก็ตรึก
ตรองข้อความลึกลับอันหนึ่ง ซึ่งขึ้นทันใดแต่เวลาเช้า
เพราะชายหนุ่มคนนี้มีวิธีฝึกฝนปัญญาให้คมกล้า คือ เมื่อ
ตื่นขึ้น เขาก็คิดตั้งปัญหาถามตัวเองข้อหนึ่งซึ่งมีใจความ
ลึกลับ แลตรึกตรองตอบปัญหานั้นทุกขณะที่มีเวลาว่าง
ข้อความที่ลึกลับและละเอียด ถ้าเกี่ยวกับปัญหานั้นก็นำเอา
มาตรึกตรองจนสิ้นเชิง แลเมื่อใดทำเช่นนี้มาสองสามปี
ก็ควรเป็นที่เชื่อได้ว่า ชายหนุ่มคนนี้มีปัญญารุ่งโรจน์มาก ²

ข้อความเหล่านี้ไม่มีอยู่ในนิทานชุดเวทาคณัมภาษาสันสกฤตเลย Burton
เต็มเข้าไปเพื่อความกระจ่างดังกล่าวนี้น่าจะค้น เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ก็คงจะ
ทำเช่นกัน

¹ น.ม.ส. (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์), บุคคลภายในยุโรปพร้อมควยนิทานเวทาค
(พระนคร : แพร่พิทยา, 2499), หน้า 468 - 9.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 469.

2.1.2.3 การพบกันระหว่างเจ้าชายกับนางเอก ทุกฉบับกล่าวตรงกันว่าเป็นการพบกันที่ริมสระน้ำแห่งหนึ่งในป่านอกเมือง นางเอกมาที่สระน้ำกับบริวารเพื่อเล่นน้ำ เจ้าชายเสด็จไปพบเข้าโดยบังเอิญ ทั้งสองเกิดความรักกันและกันในทันที นางเอกจึงแสดงปริศนาค้วยคอกบัว บอกรายละเอียดเกี่ยวกับศัวนางแก่เจ้าชาย แล้วออกจากที่นั่นไปพร้อมกับบริวาร เจ้าชายไม่ทรงทราบความนัยแห่งปริศนานั้นจึงไม่ทราบว่าทำอะไรต่อไป คนสนิทของเจ้าชายตีปริศนาได้ จึงหุ้ลความหมายของปริศนาของนางให้เจ้าชายได้ทรงทราบ เจ้าชายจึงเสด็จไปยังเมืองของนางพร้อมกับคนสนิท

เหตุการณ์ตอนนี้มีประเด็นที่แตกต่างกันไปบ้าง คือ

ก. ปริศนาที่นางแสดงในแต่ละฉบับ แม้จะใกล้เคียงกันก็ไม่มีฉบับใดที่ตรงกันทุกข้อ

ข. ในนิทานชุดเวทวล คนสนิทได้เห็นปริศนาที่นางแสดงค้วย แต่ในลิลิตเพชรมงกุฎ คนสนิทไม่ได้คุยกับเจ้าชายในเวลาที่ยพบนาง เจ้าชายเป็นผู้ทรงเลาถึงเรื่องเกี่ยวกับนาง รวมทั้งปริศนาให้คนสนิทฟัง มีที่น้าสั่งเกตว่าเหตุการณ์ตอนนี้ลิลิตเพชรมงกุฎไปตรงกับ *Vikram and the Vampire* ของ Burton

2.1.2.4 การติดต่อกันระหว่างเจ้าชายกับนางเอกโดยผ่านแม่สื่อ เจ้าชายกับคนสนิทเดินทางไปยังเมืองของนางเอกและได้พบกับหญิงมีอายุผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ที่มีทางติดต่อกับนางเอกได้ เจ้าชายได้ให้เสื่อผ้าขาวของเงินทองแก่นาง ทำให้นางยอมให้เจ้าชายกับคนสนิทพักอยู่ค้วยและรับเป็นแม่สื่อให้ เจ้าชายส่งแม่สื่อไปติดต่อกับนางเอกถึง 3 ครั้ง นางเอกตอบมาเป็นปริศนาทั้งสามครั้ง เจ้าชายและแม่สื่อไม่เข้าใจปริศนา แต่คนสนิทของเจ้าชายตีปริศนาได้และอธิบายให้เจ้าชายทรงทราบว่า ครั้งแรกนางบอกวายังเป็นเวลาย่างขึ้น ขอให้รอต่อไปจนถึงข้างแรม ครั้งที่สองนางบอกวานางกำลังมีระดู ขอฝัก่อนต่อไปอีกสามวัน ครั้งที่สามนางบอกวิธีที่เจ้าชายจะเสด็จไปหานางได้ เจ้าชายก็เสด็จไปตามที่ปริศนาของนางบอกมาและได้นางเป็นชายา

เหตุการณ์ตอนนี้ นิทานชุดเวตาลและลิลิตเพชรมงกุฎมีการดำเนินเรื่องในส่วนปลีกย่อยที่ต่างกันไปบ้าง คือ

ก. วิธีแสดงปริศนาของนางเอกในแต่ละฉบับแตกต่างกันไป

ข. เฉพาะนิทานชุดเวตาล 2 ฉบับ คือ ฉบับของโสมเทวะและฉบับของ รัชกาลหัตตะ ได้แสดงให้เห็นว่าเหตุที่หญิงชราแสดงความเอื้อเฟื้อต่อเจ้าชายนั่นไม่ใช่ เพราะเห็นแก่ข่าวของเงินทองที่ได้รับจากเจ้าชายแต่ประการเดียว ยังมีเหตุผลอื่นอีก คือ ในขณะที่ นางกำลังตกอยู่ในฐานะลำบาก เนื่องจากภรรยาของนางซึ่งเป็นนักเลง การพนันได้ขโมยข่าวของเงินทองของนางไปหมด เมื่อเจ้าชายหยิบยื่นเงินทองให้นาง จึงสำนึกในบุญคุณและยินดีทำตามความประสงค์ของเจ้าชายทุกประการ ข้อความดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในลิลิตเพชรมงกุฎและ Emeneau ก็บอกว่าไม่ปรากฏในนิทานชุด เวตาลอีก 2 ฉบับ คือ ฉบับของเกษเมนทระ และ ฉบับของกิวทาส เช่นกัน

2.1.2.5 อบายกำจัดคนสนิทของเจ้าชาย เจ้าชายประทับอยู่กับ นางเอกได้ไม่นานก็คิดถึงคนสนิท จึงขอลานางกลับไปเยี่ยม นางเอกชักใช้โตถามก็ไต่ ทราบความจริงเกี่ยวกับตัวผู้ปริศนาว่าไม่ใช่เจ้าชาย แต่เป็นคนสนิทของเจ้าชายซึ่ง เจ้าชายมีความผูกพันสนิทสนมด้วยมาก นางจึงคิดกำจัดชายผู้นั้นเสียด้วยเกรงว่าเจ้าชาย จะถูกชักจูงใจให้ทอดทิ้งนางไป นางใช้วิธีส่งอาหารผสมยาพิษไปให้ แต่อบายของนาง ไม่สำเร็จเนื่องจากคนสนิทของเจ้าชาย คาคคะเนความคิดของนางได้ถูกต้อง ไม่ยอม รับประทานอาหารนั้น และได้พิสูจน์ให้เจ้าชายทรงเห็นว่าอาหารนั้นมีพิษโดยโยนให้ สุนัขกิน สุนัขก็ตาย

ในตอนนี้ลิลิตเพชรมงกุฎมีเนื้อความเพิ่มเติมเข้ามาว่า สาวใช้ของเจ้าหญิง ประทุมวดีซึ่งเป็นผู้นำอาหารผสมยาพิษมาให้คนสนิทของเจ้าชายได้เห็นการพิสูจน์อาหาร นั้นด้วย จึงนำเอาความไปทูลเจ้าหญิง ทำให้เจ้าหญิงเกิดความหวั่นวิตกว่าคนสนิทของ เจ้าชายจะคิดแก้แค้น ถึงกับรำพึงรำพันว่า

โอ้จะเป็นรากร้าง	มนเพียร
พลัดพรากวงศาเจียน	จากข้าง
มนตรีจับบีเบียน	บำราศ แลนา
จากบุรีปรางคร้าง	เสนท้าวเอกา
ชรายาคำริเลห์แล้ว	พิศวง
ว่าหวันกมลลง	เงืองเค็ร่า
รันทระทวยองค์	อัครเทวย
ทมทอศกนธเร่า	รำให้อาตุร ¹

เนื้อความตอนนี้ไม่ปรากฏในนิทานชุดเวทาล ซึ่งมีกรคำเนนเรื่องคอนข้าง
ไปทางมองเหตุการณ์ต่างค่านเจ้าชายฝ่ายเดียว นิทานชุดเวทาลบางฉบับ เช่น ฉบับ
ของโสมทเวะ ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับอุบายของนางเอกเลย ผู้อ่านรู้อรม ๆ
กับเจ้าชายว่าอาหารที่นางส่งมาให้คนสนิสนั้นผสมยาพิษ นิทานชุดเวทาลฉบับที่เล่าถึง
การกระทำและความคิดของนางเอกบ้าง เป็นต้นว่า ฉบับของซิมิลิตัทตะ ก็ไม่มี
ตอนใดที่บอกนางเอกทราบหรือไม่ว่า อุบายของตนเกิดผลอย่างไร นับว่าเป็นการ
นิคธรรมคาของคนทีวางกลอุบายอย่างหนึ่งอย่างใดไว้ ซึ่งยอมจะต้องสนใจใคร่รู้ว่า
อุบายของตนสำเร็จหรือไม่ เมื่อเนื้อความตอนนี้ของเดิมคุณพรวงอยู่ เจ้าพระยาพระคลัง
(หน) จึงเห็นควรที่จะเติมเหตุการณ์ให้สมบูรณ์ดังที่ปรากฏในลิลิตเพชรมงกุฏ โดยเห็นว่า
คนทีนำเอาอาหารไปให้จะต้องรู้เห็นและนำมาบอกเจ้านายของตน เมื่อนางเอกรู้
เนื่องจากเป็นคนมีปัญญารู้ตัวดวงหน้าต่อไปอีกว่าตนจะประสบชะตากรรมอย่างไร
เท่ากับเป็นการเกริ่นใหญ่อานทราบล่วงหน้าด้วย

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), เรื่องเดิม, หน้า 117 - 8.

ใน *Vikram and the Vampire* Burton ก็เห็นความจำเป็นในการกล่าวถึง ความอยากของนางเอกเช่นกัน จึงได้บรรยายเหตุการณ์เมื่อเจ้าชายเสด็จกลับจาก เยี่ยมพหิศิรีระวา

พระวัชรมฤฎทรงรับยาจากพหิศิรีระแล้ว ก็ทรงเสด็จลอดเข้าไปในวัง ในเวลาซึ่งนายประตุนั่งหลับตามเคย ครั้นถึงคานักพมนางนั่งคอยหา/อยู่ สององค์ก็สำแดงยินดีต่อกันตามเยี่ยงอย่างหญิงชาย ฝ่ายนางปัทมาวดีแลดูพระเนตรแลสังเกตกิริยาพระสามี เห็นยิ้มแย้มแจ่มใสดี นางก็หลอกผู้ซึ่งหญิงฉลาดชอบหลอก (คือตัวเอง) ว่าอุบายที่คิดไปนั้นสำเร็จประสงค์ พระสามีไม่รู้อล และตั้งแต่นั้นนับว่าไม่มีใครอื่นซึ่งพระสามีจะหวังถึงต่อไป นางทรงนึกรื่นรมย์ในหฤทัยเช่นนี้จนบรรทมหลับไป ¹

จะเห็นได้ว่า Burton ได้เพิ่มเติมเนื้อความที่ขาดไปนี้เช่นกัน โดยเขียนเป็นทำนองว่า นางคิดว่าอุบายสำเร็จจึงนอนใจไม่คิดการอะไรต่อไปอีก

2.1.2.6 อุบายทำให้นางเอกถูกขับออกจากเมือง เมื่อเจ้าชายทรงทราบความจริงว่านางเอกคือคนสนิทของตนก็เกิดความรู้สึกถึงโกรธถึงกลัว คนสนิทจึงต้องให้คำอธิบายว่าเหตุที่นางทำไปก็เพราะความรักที่นางมีต่อพระองค์ และแนะนำให้เจ้าชายเสด็จกลับเมืองโดยพานางไปด้วย แต่ทว่าอุบายที่นางต้องถูกขับออกจากเมืองเสียก่อนอุบายของเขาต้องขอให้เจ้าชายร่วมมือด้วย คือ ในเวลาที่นางหลับให้เจ้าชายลอบทำให้

¹ น.ม.ส., เรื่องเดิม, หน้า 485 - 6.

ร่างกายของนางมีบาดแผลเป็น 3 รอย และลักเครื่องประดับของนางมา เอาไปเรขาย
ในเมือง พอถูกสอบสวนถึงที่มาของเครื่องประดับก็ให้อ่างว่าเป็นของนักบวชอาจารย์คน
แล้วพามาทำคนสนิทซึ่งปลอมเป็นนักบวช นักบวชปลอมถูกสอบสวนถึงที่มาของเครื่องประดับ
นั้นก็รู้เรื่องขึ้นมาได้มาจากอมนุษย์คนหนึ่ง และเขาได้ใช้ตรีศูคืออาวุธที่มีสามคมแห่งร่างกาย
ของอมนุษย์คนนั้นให้มีบาดแผล นางเองถูกสอบสวนและปรากฏว่ามีบาดแผลดังที่นักบวช
ว่าจริง ก็เชื่อกันว่านางเป็นอมนุษย์ พระราชาจึงมีรับสั่งให้ขับออกจากเมือง

เหตุการณ์ตอนนี้ลิลิตเพชรมงกุฎและนิทานชุดเวตาลมีการดำเนินเรื่องที่ต่างกัน
ไปอยู่หลายประเด็น คือ

2.1.2.6.1 ตอนที่เจ้าชายทำให้ร่างกายของนางเอกมีบาดแผลนั้น
ในนิทานชุดเวตาล เจ้าชายทรงใช้อาวุธมีคมแห่งที่สะโพกของนาง แต่ในลิลิตเพชรมงกุฎ
เจ้าชายใช้เล็บหยิกเนื้อที่อกของนางให้เป็นรอยชำสามแห่ง

อนึ่ง การที่เจ้าชายลอบทำร้ายนางเอกด้วยอาวุธมีคมน่าจะทำให้นาง
สะอึกตื่นได้ นิทานชุดเวตาลจึงเพิ่มข้อความอธิบายว่านางมิได้หลับตามปกติ แต่ถูก
ทำให้หลับด้วยอำนาจของบางอย่าง เช่น สุราหรือสมุนไพรที่ทำให้นางหลับสนิทไม่รู้ตัว
แต่ลิลิตเพชรมงกุฎบอกว่าเป็นการนอนหลับตามธรรมดา บังเอิญนางเอกไม่รู้ลึกตัวเมื่อ
เจ้าชายหยิกเข้าที่อระ

2.1.2.6.2 ในนิทานชุดเวตาล เมื่อนางเอกรู้ว่าเครื่องประดับ
ของนางหายไป นางได้แจ้งทศปิตาว่าเครื่องประดับของนางถูกขโมยไปแล้ว เมื่อ
เจ้าชายนำเครื่องประดับไปเรขายจึงถูกจับและถูกสอบสวนถึงที่มาของเครื่องประดับ
ภายในเวลาอันไม่ช้านักเรื่องก็ทราบไปถึงพระกรรมของพระราชา ส่วนลิลิตเพชรมงกุฎ
นั้นนางเอกมิได้แจ้งผู้ใดว่าถูกลักเอาเครื่องประดับไป เมื่อเจ้าชายนำเครื่องประดับ
ไปเรขาย คนไม่กล้าซื้อเพราะเห็นว่าเป็นของมีราคาสูง อำมาตย์ผู้หนึ่งมาพบเข้า เห็นว่า

เป็นของสูงสำหรับพระราชฯ หากไชของราษฎรธรรมดาจะมีได้ จึงคุมตัวเจ้าชายมาเฝ้า
ท้าวตันตราช ท้าวตันตราชเป็นผู้ทรงจำได้เองว่าเป็นเครื่องประดับของพระธิดา

2.1.2.6.3 ในนิทานชุดเวตาลฉบับต่าง ๆ นักบวชปลอมเอาถึง
อมฤต ซึ่งเรียกว่า ทากินี¹ ไว้ไม่ตรงกันนัก ดังต่อไปนี้

ฉบับของโสมเทวะ นักบวชเล่าว่าได้เห็นนางทากินีหมู่หนึ่ง และนาง
ทากินีตนหนึ่งในจำนวนนั้นมารบกวนเขา เขาจึงทำร้ายเอาและแย่งเครื่องประดับมา²

ฉบับของกีวทาส Emeneau บอกว่าตรงกับฉบับของโสมเทวะ³

ฉบับของเกษเมนทระ Emeneau บอกว่าคล้ายกับ ฉบับของโสมเทวะ
แต่กล่าวถึงนางทากินีคนเดียว ไม่ได้มาเป็นหมู่⁴

ฉบับของซิมภคทัตตะ บอกว่า นางเป็นหญิงสาวรุ่ม หน้าตางดงาม แต่ง
กายอย่างนางทากินี สวมเครื่องประดับเต็มที เขาเห็นนางกินเนื้อโอรสของพระราชฯ
และถอดเครื่องประดับวางไว้ เขาจึงแหงนางด้วยอาวุธมีคมและเอาเครื่องประดับมา⁵

¹ พจนานุกรมสันสกฤต - อังกฤษ ของ เซอร์โมเนียร์ โมนีเยร์ - วิลเลียมส์
ให้คำอธิบายศัพท์ "ทากินี" ไว้ว่า dakini = a female imp attending Kali
(feeding on human flesh) = ทากินีคือ นางภูต บริวารของเจ้าแมกาลี
กินเนื้อมนุษย์เป็นอาหาร

² Tawney, op.cit., VI, P. 176

³ Emeneau, op.cit., P. 25

⁴ Loc.cit.

⁵ Loc. cit.

เนื้อความตอนนีในลิลิตเพชรมงกุฏเห็นว่า นักบวชปลอมบอกว่าเขาเห็นนาง ยักษินีคนหนึ่งมากินซากศพ แล้วมาหลอกหลอนรบกวนเขา เขาจึงแหงศ้วยตรี นางร้อง ขอชีวิตไว้โดยถอดเครื่องประดับให้มาเป็นของแลกเปลี่ยน

อมนุษย์ในลิลิตเพชรมงกุฏนั้นมาในรูปของยักษ์ มีโชหญิงสาวสวยเช่นที่ปรากฏ ในฉบับของสมภทัทตะ ส่วนจำนวนของอมนุษย์นั้น ลิลิตเพชรมงกุฏไม่ได้บอกความมา เป็นหมู่เหมือนฉบับของไสมเทวะ กับ ฉบับของทิวทาส แต่บอกว่านางยักษินีมาปรากฏ ภายเพียงคนเดียวตรงกับ ฉบับของเกษเมษนทระ

2.1.2.6.4 ในนิทานชุดเวทกาล นักบวชปลอมให้เจ้าชายเอาเครื่องประดับมาเรขายแลกเปลี่ยนเป็นเงิน แต่ในลิลิตเพชรมงกุฏ เจ้าชายขอแลกกับเครื่องบูชา ซึ่งนักบวชปลอมอธิบายว่า

อนสนธิ์ตั้งนี้เพราะ	เมตตา
หวังแลกเครื่องวิจนา	สงให้
ส่วนบุญแกยักษิษา	พาลเพศ
ไปชาติหน้าจงได้	จากพันยักษินี ¹

คือ ต้องการเอาเครื่องบูชาไปประกอบพิธีแก่ส่วนบุญกุศลให้นางยักษินี เพื่อให้ ชาติหน้านางจะได้พ้นจากสภาพยักษินี เหตุผลดังกล่าวนี้ต้องเป็นส่วนที่ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ตัดแปลงจากเรื่องเดิมอย่างแน่นอน เพราะเป็นคติแบบไทย

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), เรื่องเดิม, หน้า 124.

2.1.2.6.5 ในนิทานชุดเวตาล การที่พระราชาทรงเชื่อว่านางเอก เป็นออบนุชและลงโทษรุนแรงเช่นนั้นก็เนื่องจากมีพยานหลักฐาน 3 ประการ คือ

- ก. เครื่องประดับที่นักบวชปลอมได้มาเป็นของนางเอก
- ข. นางเอกมีรอยแผลเช่นที่นักบวชปลอมบอกไว้
- ค. ในเวลานั้นยังมีเรื่องโอรสองค์หนึ่งของพระราชาราชอื่นพระชนม์ไป (ฉบับของชัมภลทัตตะ บอกด้วยว่าพระโอรสถูกออบนุชที่เรียกว่าทากินีกินไปจริง ๆ) ซึ่งข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระโอรสนั้นเองที่ทำให้คนสนิทของ เจ้าชายกิดคูบายนี้ขึ้นมา ให้สอดคล้องกัน

ในลิลิตเพชรมงกุฏนั้นพยานหลักฐานมีเพียงสองอย่าง คือ เครื่องประดับและรอยแผล ไม่ได้กล่าวถึงโอรสของพระราชานะ

2.1.2.6.6 ต้นความคิดเกี่ยวกับการเนรเทศนางเอกนั้น นิทานชุดเวตาลฉบับต่าง ๆ บอกไว้ไม่ตรงกัน แบ่งออกได้เป็น 3 แบบ ดังนี้

ก. ฉบับของโสมเทวะ¹ และ ฉบับของกิวทาส² เป็นว่า พระราชาทรงปรึกษากับนักบวชปลอมว่าควรจะทำอย่างไรกับออบนุช นักบวชปลอม ทูลว่าให้เนรเทศออกจากเมือง

ข. ฉบับของชัมภลทัตตะ เป็นว่า พระราชาทรงพระทัยจะ ประหารนางเอกเสีย แต่นักบวชปลอมทูลว่าจะประหารนางไม่ได้ เพราะถ้าโลหิตและ

¹ Tawney, op.cit., VI, P. 176 - 7.

² Emeneau, op.cit., P. 25..

นำคำของนางทากิโตกอยู่ ณ ที่ใด ที่นั้นจะประสมความหายนะในไมซา ขอให้เนรเทศไปไว้ในป่า¹

ค. ฉบับของเกะเมเนทระ Emeneau บอกว่า พระราชาเป็นผู้ตัดสินพระทัยเนรเทศนางเอกด้วยพระองค์เอง²

ในลิลิตเพชรมงกุฏนี้มีเนื้อความเช่นเดียวกับฉบับของเกะเมเนทระ คือ พระราชาเป็นผู้ตัดสินพระทัยลงโทษนางเอกด้วยพระองค์เอง

2.1.2.7. การเสด็จกลับเมืองของเจ้าชาย นิทานชุดเวตาลมีข้อความเพียงว่า เจ้าชายทรงพานางเอกกลับไปเมืองของพระองค์ ส่วนบิดาของนางโตกเตร่าถึงนางจนกระทั่งเสียชีวิตไป ในลิลิตเพชรมงกุฏคำเป็นเรื่องต่างไป คือ เมื่อนางเอกถูกขับออกจากเมืองนั้น คนสนิทของเจ้าชายทำอบายให้ชาวเมืองเชื่อว่านางเป็นอนมมุขคือกระสือจริง ๆ โดยเอากำมะถันใส่หม้อ จุดไฟแล้วถือเดินไปมองจากที่ไกลเห็นแสงไฟลุกเป็นทางมองดูเหมือนกระสือ แล้วเจ้าชายพานางเอกและคนสนิทเดินทางกลับเมือง พระบิดาของเจ้าชายโปรดให้ทำพิธีอภิเษกระหว่างเจ้าชายกับนางเอกอย่างใหญ่โต แล้วส่งคนไปทูลความจริงแก่พระเจ้าพันธุราช พระเจ้าพันธุราชทรงทราบเขาก็เสียพระทัยที่เสียลูกคน หลงขับพระธิดาออกจากเมืองถึงกับสิ้นพระชนม์

เหตุการณ์ตอนนี้ในลิลิตเพชรมงกุฏแตกต่างไปจากนิทานชุดเวตาลอยู่³ ประเด็น คือ

¹
Loc.cit.

²
Loc.cit.

ก. การทำกระสือหลอกชาวบ้าน เจ้าพระยาพระคลัง (หน) คงจะแต่งเติมขึ้นเอง เพราะคดีเกี่ยวกับกระสือเป็นของไทย

ข. การอภิเษกระหว่างเจ้าชายเพชรมงกุฎกับเจ้าหญิงประทุมวดี เป็นคดีแบบไทยอีกเช่นกัน เพราะนิทานเรื่องเล่าของไทยไม่นิยมให้เรื่องค้างไว้เพียงว่าเจ้าหญิงถูกขับออกจากเมืองแล้วเสด็จไปกับเจ้าชายอย่างในฉบับสันสกฤต แบบการเล่าเรื่องของไทยจะต้องให้จบบริบูรณ์ ให้รู้ว่าเจ้าชายกลับถึงเมืองได้ และได้อภิเษกกับเจ้าหญิงโดยเรียบร้อย

ค. สาเหตุของการตายของบิกานางเอก ในนิทานชุดเวตาล เป็นความโศกเศร้าเสียใจที่ตองพรากจากบุตรสาวของตน และเขาได้ตายไปโดยไม่รู้ความจริง แต่ในลิลิตเพชรมงกุฎท้าวทันตราขทรงทราบความจริง ซึ่งทำให้เสียพระทัยที่เสียรูปคนจนถึงกับสิ้นพระชนม์ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) คงจะตัดแปลงไปตามที่เห็นเหมาะสม ท่านคงจะไม่เห็นด้วยกับการตายเพราะความเศร้าเพียงอย่างเดียว

2.1.2.8 ปริศนา เมื่อเวตาลเล่าเรื่องจบแล้ว ถามปริศนาว่า บทของการทำให้บิกานางเอกเสียชีวิตไปนั้นตกอยู่กับผู้ใด พระเจ้าวิกรมชาติทรงตอบว่า ตกอยู่กับพระเจ้าราชา

ปริศนาของนิทานชุดเวตาล และของลิลิตเพชรมงกุฎตรงกัน เพียงแต่ว่าในลิลิตเพชรมงกุฎ เมื่อพระราชาทำบิกานางเอกเป็นคนคนเดียวกัน บทจึงตกอยู่กับผู้ตายเอง

จากการเปรียบเทียบข้างต้นนี้ สรุปข้อสังเกตได้ 2 ประการ คือ

1. ลิลิตเพชรมงกุฎดำเนินเรื่องตรงตามนิทานชุดเวตาลเป็นส่วนใหญ่ ข้อแตกต่างที่มีอยู่เป็นข้อแตกต่างในส่วนละเอียดปลีกย่อยเสียเป็นส่วนมาก เกือบจะไม่ต่างไปจากข้อแตกต่างที่มีอยู่ระหว่างนิทานชุดเวตาลฉบับภาษาสันสกฤตด้วยกัน

✓ 2. ข้อแตกต่างระหว่างลิลิตเพชรมงกุฎกับนิทานชุดเวตาลนั้นมีอยู่ 3
ลักษณะ ดังนี้

ก. นิทานชุดเวตาลฉบับต่าง ๆ คำเป็นเรื่องต่างกันไป ลิลิตเพชรมงกุฎคำเป็นเรื่องตรงกับนิทานชุดเวตาลฉบับใดฉบับหนึ่ง จึงแตกต่างไปจากฉบับอื่น ๆ

ข. ลิลิตเพชรมงกุฎคำเป็นเรื่องต่างไปจากนิทานชุดเวตาล แต่ไปคล้ายกับ *Vikram and the Vampire* ของ Burton เช่น การรวมตัวละคร 2 ตัว คือ บิดานางเอกกับพระราชา ทั้งนี้รวมทั้งความคล้ายคลึงกันในด้านการแต่งเติมเรื่องให้สมบูรณ์ตามแบบของการเอาเรื่องนิทานมาเรียบเรียงขึ้นใหม่แบบของตนเองด้วย

ค. ลิลิตเพชรมงกุฎต่างไปจากนิทานชุดเวตาลในแบบที่ว่า เป็นการเพิ่มเติมคติแบบไทย ๆ เข้าไป

ข้อสังเกตดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับที่มาของเรื่องเพชรมงกุฎได้ว่า ลิลิตเพชรมงกุฎน่าจะได้นำเรื่องมาจากนิทานเรื่องหนึ่งในนิทานชุดเวตาลของอินเดียโดยตรง ไม่ใช่ได้เอามาจากนิทานที่แพร่อยู่ในไทยก่อนแล้ว ด้วยเหตุที่ว่าคำเป็นเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎตรงกับนิทานชุดเวตาลทุกตอน จะแตกต่างกันไปบ้างก็เป็นข้อแตกต่างที่ฟังมีขึ้นได้ ในการดัดแปลงนิทานของต่างชาติให้เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองของไทย

ส่วนรายละเอียดของที่มาของนิทานดังกล่าวนั้น เป็นการสุควิสัยที่จะกำหนดลงไปได้ว่า เป็นต้นฉบับตัวหนังสือหรือเป็นเพียงคำบอกเล่า ถ้าเป็นต้นฉบับตัวหนังสือ ใครเป็นผู้แต่ง แต่งขึ้นเมื่อใด เป็นภาษาอะไร ถ้าเป็นคำบอกเล่าใครเป็นคนเล่า คนเล่าเป็นคนไทยหรือชาติอื่น เนื่องจากไม่พบหลักฐานใด ๆ ที่จะช่วยให้สันนิษฐานรายละเอียดดังกล่าวได้ จากการเปรียบเทียบข้างต้น สิ่งเดียวที่พอจะคาดคะเนได้เกี่ยวกับที่มาของ

นิทานดังกล่าวก็คือ น่าจะเป็นนิทานที่อยู่ในสมัยหลังจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตทั้ง 4 พอดสมควร โดยสรุปเอาจากการเปลี่ยนแปลงในการรวมตัวละคร 2 ตัว คือ บิดาของนางเอกกับพระราชา ดังได้อธิบายไว้ข้างต้นแล้ว

อย่างไรก็ดี จากการเปรียบเทียบข้างต้น มีข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งว่า นิทานชุดเวทาลฉบับภาษาสันสกฤตฉบับต่าง ๆ ซึ่งควรจะเรียกได้ว่าเป็นสำนวนที่เก่าสุดนั้น มีข้อแตกต่างกันในประเด็นสำคัญบางประการ เช่น ปริศนาของนางเอก ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นหัวใจของเรื่อง ทำให้ยากที่จะเชื่อเมื่อมีการคัดลอกนิทานชุดเวทาลทั้ง 4 ฉบับนี้ต่อ ๆ มา หรือแปลเป็นภาษาอื่น หรือเอาเค้าเรื่องไปแต่งใหม่ แม้รายละเอียดในค่านอื่นจะเปลี่ยนแปลงไป รายละเอียดในประเด็นสำคัญเหล่านี้จะคงอยู่ หรืออย่างน้อยก็ใกล้เคียงมากพอที่จะเห็นความสัมพันธ์กับต้นฉบับเดิมได้ ฉะนั้นรายละเอียดในประเด็นสำคัญดังกล่าวนี้จึงน่าจะเป็นเครื่องชี้บอกได้ว่า นิทานที่มีที่มาจากนิทานชุดเวทาลใดต้นเค้ามาจากนิทานชุดเวทาลฉบับใด ผู้วิจัยจึงใคร่ขอนำนิทานเรื่องเพชรมงกุฎในลิลิตเพชรมงกุฎมา เปรียบเทียบกับนิทานเรื่องเดียวกันในนิทานชุดเวทาลฉบับภาษาสันสกฤต 4 ฉบับ คือ ฉบับของโสมเทวะ ฉบับของเกะเมนพระ ฉบับของรัชมณฑิตตะ และ ฉบับของสิวทาส อีกครั้งหนึ่ง โดยเป็นการเปรียบเทียบในประเด็นปลีกย่อย เพื่อที่จะสืบไปให้ถึงต้นตอว่าเค้าที่มาของลิลิตเพชรมงกุฎจะเป็นนิทานชุดเวทาลฉบับใด

2.2 การเปรียบเทียบในประเด็นปลีกย่อย การเปรียบเทียบครั้งนี้จะใช้วิธีการที่ต่างไปจากการเปรียบเทียบครั้งแรก คือ แทนที่จะพิจารณาคำเนิเรื่องของนิทานชุดเวทาล 4 ฉบับรวมกันเพื่อหาลักษณะรวมแล้วนำมาเปรียบเทียบกับคำเนิเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎว่าเหมือนหรือต่างอย่างไร ก็จะใช้วิธีพิจารณานิทานชุดเวทาลทั้ง 4 ฉบับ ในรายละเอียดเฉพาะประเด็นที่สำคัญเพื่อหาข้อแตกต่างระหว่างกันก่อนแล้วนำเอาลิลิตเพชรมงกุฎไปเปรียบเทียบกับนิทานชุดเวทาลฉบับใด

ประเด็นสำคัญซึ่งจะยกมาพิจารณาเปรียบเทียบในครั้งนี้มีอยู่ 2 ข้อ ได้แก่

2.2.1 ตัวละคร จะแบ่งพิจารณาเป็น 2 อย่าง คือ

2.2.1.1 ชื่อตัวละคร

2.2.1.2 ฐานะของตัวละคร

2.2.2 ปริศนาของนางเอก จะพิจารณาเป็น 2 ตอน คือ

2.2.2.1 ปริศนาที่นางเอกแสดงต่อเจ้าชายเป็นครั้งแรก

2.2.2.2 ปริศนาที่นางเอกแสดงผ่านแม่สื่อในครั้งต่อมา

2.2.1 ตัวละคร นิทานเรื่องเพชรมงกุฎมีตัวละครอยู่น้อยตัว ตัวละครที่มีบทบาทอยู่ในเรื่องมีเพียง 5 ตัว คือ

- 1) เจ้าชาย
- 2) คนสนิทของเจ้าชาย
- 3) นางเอก
- 4) แม่สื่อ
- 5) พระราชา

ในบรรดาตัวละครทั้ง 5 นี้ ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญจริง ๆ มีเพียง 3 ตัว คือ เจ้าชาย คนสนิทของเจ้าชาย และนางเอก ตัวละครอีก 2 ตัวนั้น เป็นเพียงส่วนประกอบให้เรื่องดำเนินไปเท่านั้น บทบาทของตัวละครทุกตัวในนิทานชุดเวตาลฉบับต่าง ๆ ตรงกันและตรงกับในลิลิตเพชรมงกุฎด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะไม่ยกประเด็นบทบาทมาเปรียบเทียบ แต่จะยกประเด็นซึ่งนิทานชุดเวตาลฉบับต่าง ๆ มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง คือ

2.2.1.1 ชื่อตัวละคร นิทานชุดเวทกาลกล่าวถึงชื่อคนไว้

7 ชื่อ ดังนี้

1. เจาชาย
2. พระบิดาของเจาชาย
3. พระมารดาของเจาชาย
4. คนสนิทของเจาชาย
5. นางเอก
6. พระราชา
7. บิดาของนางเอก

ลิลิตเพชรมงกุฏ	ฉบับของ โลสมเทวะ	ฉบับของ เกะเมนทะระ	ฉบับของ ทัมภลทัตตะ	ฉบับของ กิวทาส ⁴
เพชรมงกุฏ รัตน ประภาหัตถ์ พุทธศรี ประทุมวดี ¹ กรรณ ทันตราข	วัชรมงกุฏ ประตูปมกุฏ ----- พุทธศรีระ บัทมาวดี กรรณโศตบด ทันตาสาทกะ ³	วัชรมงกุฏ ประตูปมกุฏ โลสมประภา พุทธศรีระ บัทมาวดี กรรณโศตบด ทันตาสาทกะ ³	วัชรมงกุฏ ประตูปมกุฏ โลสมประภา พุทธศรีระ บัทมาวดี กรรณโศตบด ทันตาสาท	วัชรมงกุฏ ประตูปมกุฏ ----- พุทธศรีระ บัทมาวดี กรรณกัพพะ ² ทันตาสาท

¹ และ ² ไม่ใช่ชื่อพระราชา เป็นชื่อเมืองที่พระราชาทรงปกครอง.

³ ไม่ได้เป็นชื่อคน เป็นศัพท์ภาษาสันสกฤต แปลว่า ขางแกะสลักงา บิดาของนาง
ประทุมวดีในสองฉบับนี้ ชื่อ สัครามวรราชนะ.

จะเห็นได้ว่า ชื่อตัวละครของนิทานชุดเวตาลฉบับต่าง ๆ ตรงกันเป็นส่วนใหญ่ มีผิดเพี้ยนไปบ้างก็ไม่ไกลกันนัก ทั้งนี้เนื่องจากเนื้อเรื่องมีส่วนช่วยเกื้อกูลอยู่ กล่าวคือ เนื้อเรื่องตอนหนึ่งมีว่านางเอกถูกปริศนาบอกชื่อนาง ชื่อบิศา และชื่อพระราชชายุครอง เมืองที่นางอาศัยอยู่ จึงเป็นการบังคับทางล้อมให้ชื่อดังกล่าวคงเดิมอยู่ ชื่อตัวละครของลิลิตเพชรมงกุฎไม่ตรงกับชื่อในนิทานชุดเวตาลนัก ส่วนใหญ่เห็นได้ชัดว่าเป็นชื่อที่เพี้ยนไปจากชื่อสันสกฤตเพื่อให้ฟังง่าย ออกเสียงง่ายขึ้นสำหรับคนไทย เช่น ชื่อ "บัทมาวตี" คนไทยชินกับคำว่า "ประทุม" มากกว่า "บัทมา" จึงใช้ว่า "ประทุมวตี"

ชื่อที่ปรากฏตรงกันไม่ทุกฉบับมี 3 ชื่อ คือ

1. ชื่อพระราช ฉบับของทิวหาส เป็นฉบับเดียวที่ผิดพวกไป คือ แทนที่จะเป็นกรรโณตบถ กลับเป็นกรรณกฤษะ ชื่อนี้ ลิลิตเพชรมงกุฎตัดเหลือเพียงกรรณ จึงบอกไม่ได้ว่ามีที่มาจากคำว่า กรรโณตบถ หรือ กรรณกฤษะ

2. ชื่อบิศานางเอก ชื่อในฉบับของซัมภลทัตตะ และ ฉบับของทิวหาส ต่างไปจากชื่อใน ฉบับของโสมเทวะ และ ฉบับของเกษเมนทระ เล็กน้อย คือ หดสั้นจากหันตาสาทกะ เป็นหันตาสาท และ หันตาสาท อย่างไรก็ตามชื่อ ลิลิตเพชรมงกุฎตัดเอาเพียง หันต (ราช) จึงบอกไม่ได้เช่นกันว่าได้มาจากคำใด

3. ชื่อพระมารดาเจ้าชาย เป็นชื่อที่ปรากฏอยู่ในนิทานชุดเวตาลเพียง 2 ฉบับเท่านั้น คือ ฉบับของเกษเมนทระ และ ฉบับของซัมภลทัตตะ ชื่อว่า "โสม-ประภา" ตรงกัน ลิลิตเพชรมงกุฎระบุพระนามพระมารดาของเจ้าชายเพชรมงกุฎไว้ว่า "ประภาพัคตร์" ซึ่งใกล้เคียงกับชื่อของฉบับสันสกฤตมาก คือ มีคำว่า "ประภา" เหมือนกัน¹ ทิวหาสจากชื่อนี้ น่าจะลงความเห็นได้ว่า คำเรื่องเพชรมงกุฎที่มา

¹ นอกจากนั้น ต้นฉบับตัวเขียนฉบับหนึ่ง คือ ฉบับเลขที่ 61 คู่ 114 ชั้น 5/5 มัดที่ 20 ให้ชื่อพระมารดาของเจ้าชายไว้ว่า "จันทระประภา" ซึ่งใกล้เคียง "โสมประภา" ยิ่งขึ้นไปอีก.

ของลิลิตเพชรมงกุฎมีชื่อพระมารดาของเจ้าชายอยู่ และเป็นชื่อที่มีคำว่า "ประภา" อยู่ด้วย ชื่อนี้จึงน่าจะเป็นหลักฐานสนับสนุนข้อหนึ่งได้ว่า ที่มาของลิลิตเพชรมงกุฎต้องเป็นนิทานชุดเวตาล ฉบับของเกษเมนพระ หรือ ฉบับของขัมภลหัตตะ ฉบับใดฉบับหนึ่ง

2.2.1.2 ฐานะของตัวละคร ฐานะของตัวละครสำคัญในเรื่องนี้ เป็นดังนี้

1. เจ้าชาย บอกตรงกันทุกฉบับว่าเป็นโอรสของพระราชาองค์หนึ่ง
2. คนสนิทของเจ้าชาย ในนิทานชุดเวตาลทุกฉบับเป็นพระสหาย แต่มีศักดิ์ต่ำกว่า คือ เป็นบุตรของข้าราชการผู้ใหญ่ ในลิลิตเพชรมงกุฎเป็นที่เลี้ยง
3. นางเอก ในนิทานชุดเวตาลทุกฉบับนางเป็นธิดาของคนสามัญ คือ เป็นธิดาของช่างแกะสลักงานใน ฉบับของโสมเทวะ และ ฉบับของเกษเมนพระ และเป็นธิดาของข้าราชการผู้ใหญ่ใน ฉบับของขัมภลหัตตะ และ ฉบับของกิวทาส แต่ในลิลิตเพชรมงกุฎนางเป็นพระธิดา
4. พระราชา บอกตรงกันทุกฉบับว่าเป็นพระราชาผู้ครองเมืองที่นางเอกอาศัยอยู่
5. แม่สื่อ เป็นตัวละครที่มีความสำคัญน้อย มีบทบาทเพียงเป็นกนเค็นสารระหว่างเจ้าชายกับนางเอก เป็นตัวละครที่ไม่ถูกผูกพันไว้ด้วยเส้นเรื่องหรือปริศนาว่าจะต้องชื่ออะไร เป็นคนเช่นไร จึงเป็นตัวละครที่ผู้แต่งหรือผู้เรียบเรียงในฉบับภานวสันตฤกษ์มีอิสระในการคิดแปลงได้มากกว่าตัวอื่น นิทานชุดเวตาล 4 ฉบับ บอกถึงฐานะของนางไวต่าง ๆ กันดังนี้

ฉบับของโสมเทวะ : นางเคยเป็นแม่นมของบิดาของนางภัทมาวดี
ปัจจุบันนางได้รับแต่งตั้งให้เป็นคนดูแลนางภัทมาวดี¹

ฉบับของเกษเมนทระ : นางเป็นกรรมทาสี หรือคนใช้ในบ้านของบิดา
นางภัทมาวดี²

ฉบับของชัมภลทัตตะ : นางเป็นที่หรือน้องของแม่นมของนางภัทมาวดี³

ฉบับของทิวทาส : นางเป็นปริพาชิกา หรือนักบวชหญิงผู้ซึ่งมีทางติดต่อกับ
นางภัทมาวดีได้⁴

ลิลิตเพชรมงกุฎ : นางเป็นคนเฝ้าสวนซึ่งท้าวทันตราฯ ทรงสร้างไว้ให้
นางประทุมวดี

ระดับฐานะของตัวละคร 4 ตัวแรกไม่เป็นประโยชน์ในการชี้บอกว่าลิลิตเพชร
มงกุฎจะได้เค้าเรื่องมาจากนิทานชุดเวตาลฉบับใด เพราะบางตัวก็ตรงกันหมดทุก
ฉบับ บางตัวมีข้อแตกต่างระหว่างฉบับภาษาสันสกฤตด้วยกัน แต่ฉบับของไทยก็ไม่ตรงกับ
ฉบับสันสกฤตใดเลย มีแต่ตัวละครตัวที่ 5 เท่านั้น ซึ่งมีประเด็นให้พิจารณา จะเห็นได้ว่า
ฉบับของไทยบอกไว้ใกล้เคียงกับ ฉบับของเกษเมนทระ มากที่สุด คือ เป็นคนรับใช้เหมือน

¹ Tawney, op.cit., VI, P. 171.

² Eneaneau, op.cit., p. 17.

³ Loc.cit.

⁴ Loc.cit.

กัน ในนิทานชุดเวตาลอีก 3 ฉบับ แม่สื่ออยู่ในฐานะแม่นม คนเลี้ยง หรือนักบวช ซึ่งฐานะเหล่านี้อยู่ในระดับสูงกว่าคนรับใช้ ไม่น่าจะเป็นต้นเคาของฉบับไทย ถ้าหากผู้แต่งลิลิตเพ็ชรมงกุฎนำเรื่องมาจากต้นฉบับเหล่านี้แล้วก็ควรจะคงฐานะแม่สื่อให้เป็นแม่นมคนเลี้ยง หรือนักบวชตามเดิม ไม่น่าจะลดฐานะลงไปเป็นคนรับใช้ เมื่อพิจารณาจากระดับฐานะตัวละครตัวที่ 5 นี้ จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้เอาเรื่องเพ็ชรมงกุฎมาจาก ฉบับของเกษเมนตระ.

2.2.2. ปริศนาของนางเอก นางเอกในนิทานเรื่องเพ็ชรมงกุฎเป็นหญิงที่มีทั้งปัญญาและความกล้า เมื่อนางเกิดความพอใจในตัวชายคนหนึ่ง นางกล้าพอที่จะเปิดทางให้ชายคนนั้นหาทางติดต่อกับนางได้ แต่เนื่องด้วยนางเป็นผู้ที่มีปัญญา นางจึงมิได้แสดงอย่างเปิดเผยจนเป็นการเสื่อมเสียชื่อเสียง นางใช้ปริศนาเป็นเครื่องพรางของทางนั้น ๆ เสีย ปริศนาก็จะมีประโยชน์สองประการ คือ เป็นเครื่องปกปิดมิให้บริวารของนางหรือบุคคลอื่นดวงรู้การกระทำของนาง นางจะได้ไม่ถูกครหา และในขณะที่เดียวกันก็เป็นเครื่องทดสอบปัญญาของชายผู้ที่นางพึงใจ เพื่อพิสูจน์ว่าเขาเหมาะสมคู่ควรกับนางหรือไม่ ถ้าชายผู้นั้นมีปัญญาพอที่จะตีปริศนาได้ เขาจะสามารถทำให้นางพอใจถึงขั้นยอมรับไว้เป็นคู่ครอง

ปริศนาของนางแสดงด้วยการกระทำ เป็นปริศนาที่กลมกลืนไปกับสิ่งแวดล้อมหรือเหตุการณ์ในขณะที่แสดงปริศนานั้น ๆ จนผู้ที่ไม่มีความรู้จะไม่ทราบว่างานแสดงเป็นปริศนา ซึ่งสื่อความหมายได้ ปริศนาที่นางแสดงแบ่งออกได้เป็น 2 ตอนด้วยกัน คือ

2.2.2.1. ปริศนาที่นางเอกแสดงต่อเจ้าชายเป็นครั้งแรก

2.2.2.2. ปริศนาที่นางเอกแสดงผ่านแม่สื่อในครั้งต่อมา

2.2.2.1 ปรีศนาที่นางเอกแสดงต่อเจ้าชายเป็นครั้งแรก เมื่อนางพบกับเจ้าชายเป็นครั้งแรก ทุกฉบับกล่าวตรงกันว่าทั้งสองพบกันที่ริมสระแห่งหนึ่ง เมื่อนางไปเล่นน้ำกับบริวาร เมื่อทั้งสองสบตากันก็เกิดความรักซึ่งกันและกันในทันที แต่มิได้พูดจากัน นางจึงแสดงปรีศนาเกี่ยวกับตัวนางโดยใช้ดอกบัวเป็นเครื่องมือ เจ้าชายที่ปรีศนาไม่ออก ต้องให้คนสนิทช่วยไขให้ รายละเอียดเกี่ยวกับปรีศนาและคำไขของแต่ละฉบับไม่ตรงกันทีเดียว แต่เนื้อหาไม่ต่างกันนัก คือ ในลิลิตเพชรมงกุฎกล่าวไว้ดังนี้

<p>ก. เต็มบุปผาเวียนเคี้ยว บอกรบรุษ
แห่งเห็น ว่าเจ็ดชั้นปราสาท</p>	=	<p>ก. นางเค็ดดอก
บัวมายกขึ้น
แกวงเหนือ
เคี้ยวเจ็ดรอบ
หมายความว่า
นางอยู่ในปรา-
สาทเจ็ดชั้น</p>
<p>ข. ชึ่งบุปผชาติหัตถกรรม บอกรบรุษ
นามเมือง ชื่อกรรมเรื่องบุรี</p>	=	<p>ข. นางเอาดอก
บัวหัตถกรรม
หมายความว่า
เมืองที่นาง
อาศัย ชื่อ
กรรมนคร</p>

- ค. ซึ่งเทพีย้ายปลา เนมะรดา = ค. นางเอาทนต์ย่า
 บิดรงค์ พระองค์ชื่อพันตราช คอกบัว หมายถึง
 ความว่า พระบิดา
 ของนางทรงพระ
 นามว่า ท้าวพันตราช
- ง. ซึ่งบุปผชาติจุมพิต นางไครฉิด = ง. นางเอาคอกบัว
 สมไทย อันดอกไม้อบรหัท กับอรานเนบเนือ คือไครรวมรส
 เกือ กับท้าวเสวยรมย์...¹ ประทับกับอกและ
 จุมพิตคอกบัว
 หมายถึงความว่า นาง
 ไครจะอยู่ร่วมกับ
 เจ้าชาย

ในฉบับของโลมเทวะ พุทธิศรีระ กล่าวอธิบายความหมายของปริศนาของนาง
 บัทมาวดี ไว้ว่า

"ด้วยการเอาคอกบัวทัคหุ นางหมายจะกล่าวว่า
 "ข้าพเจ้าอาศัยอยู่ในอาณาจักรแห่งพระราชกรรโณตมด"
 ด้วยการเอาคอกบัวมาทำเครื่องประดับที่เรียกว่า ทนต์บัตร
 นางหมายจะกล่าวว่า "จงรู้เถิดว่าข้าพเจ้าเป็นธิดาของ
 ชางแกะสลักงา ณ นครแห่งนั้น" ด้วยการชูคอกบัวขึ้น
 นางแสดงให้พระองค์ทราบว่า ชื่อของนางคือ บัทมาวดี

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), เรื่องเดิม, หน้า 101๘

และด้วยการเอามือทาบกับใจ นางพูดพระองค์ว่า
 หทัยแห่งนางนั้นเป็นของพระองค์ ..."¹

ใจความของปริศนาและคำไขในฉบับนี้แบ่งได้เป็น 4 ข้อ ดังนี้

- ก. เอาดอกไม้ทัดหู หมายความว่า นางอาศัยอยู่ในอาณาจักรของ
 ท้าวกรรโณทผล
- ข. เอาดอกไม้มาทำเครื่องประดับที่เรียกว่า หันศบัตร์² หมาย
 หมายความว่า นางเป็นธิดาของช่างแกะสลักงา (หันตามาตกะ)
- ค. ชูดอกไม้ขึ้น หมายความว่า นางชื่อปัทมาวดี
- ง. เอามือทาบกับใจ หมายความว่า นางรักเจ้าชาย

ปริศนาของนางปัทมาวดีใน ฉบับของเกษเมนทร นั้น Emeneau ระบุว่า
 มีเนื้อความตรงกับปริศนาใน ฉบับของโสมเทวะ ยกเว้นปริศนาข้อ ข. ที่บอกอาชีพ
 ของนาง นางแสดงด้วยการเอาฟันย้าดอกไม้เพื่อบอกว่านางเป็นธิดาของช่างแกะสลัก

¹ Tawney, op.cit., VI, p 170.

² ข้อความตอนนี้ Tawney กับ Emeneau แปลไม่ตรงกัน ต้นฉบับภาษา
 สันสกฤตกล่าวถึงท่าที่ที่นางแสดงปริศนาโดยใจศัพท์ว่า dantaracanā = หนูตรจน
 Tawney ให้ความเห็นว่า คือ การเอาดอกไม้มาทำเครื่องประดับที่เรียกว่า หนูตปตุร
 ซึ่งเป็นตุ้มหูชนิดหนึ่ง ส่วน Emeneau นั้น ยึดถือคำแปลของศัพท์ที่ให้ไว้ในพจนานุกรม
 สันสกฤต - อังกฤษ ของ Sir Monier Monier-Williams ว่า หนูตรจน
 หนูตรจาว แปลว่า cleaning the teeth หรือการทำความสะอาดฟัน

งา¹ ดังนั้น ปริศนาและคำไข่ของฉบับเกษเมนพระจึงแบ่งได้เป็น 4 ข้อ ดังนี้

ก. เอาดอกบัวทัดหู หมายความว่า นางอาศัยอยู่ในอาณาจักรของ ท้าวกรรโณทผล

ข. เอาพันย้าดอกบัว หมายความว่า นางเป็นธิดาของชาวเกาะสลักงา

ค. ชูดอกบัวขึ้น หมายความว่า นางชื่อปัทมาวดี

ง. เอามือทาบกับใจ หมายความว่า นางรักเจ้าชาย

ส่วนฉบับของขัมภลทิศะ นั้น ให้รายละเอียดเกี่ยวกับปริศนาของนางปัทมาวดีไว้ว่า

พหุศิริระทูลเจ้าชายว่า "ข้าแต่สหาย เมื่อนาง เค็ดดอกบัวดอกหนึ่งจากมาลัยและทัดไว้ที่หู ด้วยการกระทำ เช่นนั้นนางหมายถึงพระราชกรรโณทผล (= มีดอกบัวทัดหู) แห่งเศษรเทศ (= ดินแดนแห่งมาลัย) เมื่อนางเอาพันย้า ดอกบัว ดังนั้น นางก็คือธิดาของพันตาสมาต (= การขบ คัวยพัน, การกัด) ผู้เป็นมนตรีวิเทศสัมพันธ์ ต่อจากนั้น นางได้จากไปหลังจากได้แนบดอกบัวประทับกับใจ ด้วย การกระทำเช่นนั้น นางหมายจะทูลพระองค์ว่าชื่อของนาง คือ ปัทมาวดี (= มีดอกบัว)"²

¹ Eneneau, op.cit., p. 17.

² Loc.cit.

ใจความของปริศนาและคำไขในฉบับนี้แบ่งได้เป็น 3 ข้อ ดังนี้

ก. ดึงคอกบัวคอกหนึ่งมาจากมาลัยที่สวมอยู่แล้วตัดหู หมายความว่า นางอาศัยอยู่ในเมืองเศรเทศแห่งพระราชกรรไศคบล

ข. เอาฟันย้าคอกบัว หมายความว่า นางเป็นธิดาของทันตมาต

ค. แนบคอกบัวประทับกับใจ หมายความว่า นางชื่อภัทมาวดี

Emeneau กล่าวว่ นิทานชุดเวตาลอีกฉบับหนึ่ง คือ ฉบับของกิวทาส นั้น กล่าวถึงปริศนาของนางภัทมาวดี มีใจความว่า

ภัทมาวดีดึงคอกบัวภัทมาจากนมของนางและตัดไว้
ที่หู คาบไว้ระหว่างฟัน แนบไว้กับใจ และวางไว้ที่เท้า
โดยลำดับ เมืองของนางชื่อ กรรณกฤษะ = หูบิค

นางเป็นธิดาของทันตมาต = ทันตมาต การแนบคอก
บัวไว้กับใจหมายความว่า เจ้าชายทรงได้หทัยแห่งนาง
ไว้แล้ว การกระทำอันสุดขั้วนั้นเห็นได้ชัดว่า หมายถึง
ชื่อของนางคือภัทมาวดี โดยเป็นการเล่นคำ ปาห =
เท้า กับ ภัทมาวดี ¹

เมื่อนำใจความข้างต้นนี้มาแบ่งเป็นปริศนาและคำไขเป็นข้อ ๆ จะได้ 4 ข้อ

ดังนี้

¹
Loc.cit.

- ก. เอาดอกไม้ที่หุ หมายถึงว่า นางอาศัยอยู่ในเมืองกรรณิภะ
- ข. เอาพันยี่ดอกบัว หมายถึงว่า นางเป็นบิดาของทันตมาต
- ค. แนบดอกบัวไว้กับใจ หมายถึงว่า นางรักเจ้าชาย
- ง. หึงดอกบัวลงเหยียบด้วยเท้า หมายถึงว่า นางชื่อบัณฑาวดี

เท่าที่ยกมาเปรียบเทียบนี้จะเห็นได้ว่า ปริศนาของนางเอกในแต่ละฉบับมีเนื้อความคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ มีข้อผิดเพี้ยนเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่บ้าง ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ประเด็น คือ ข้อแตกต่างทางด้านจุดประสงค์กับข้อแตกต่างทางด้านวิธีแสดง

จุดประสงค์ของการแสดงปริศนาของนางเอกครั้งนี้ก็เพื่อให้ชายที่นางพึงใจ ได้รู้รายละเอียดเกี่ยวกับตัวนางพอเป็นแนวทางให้ติดตามมาตามความสัมพันธ์ต่อไปได้ รายละเอียดเหล่านี้ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย คือ ชื่อเมืองที่นางอยู่อาศัยหรือชื่อกษัตริย์ผู้ครองเมือง และข้อมูลเกี่ยวกับตัวนาง คือ ชื่อหรืออาชีพของบิดาของนาง และชื่อของนาง นอกจากนี้ยังมีข้อมูลอีกข้อหนึ่ง ซึ่งไม่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อการสืบหาตัวนาง แต่จะมีผลทางอ้อมคือ เป็นแรงผลักดันให้ชายผู้นั้นมีความอดุสาหะวิริยะเพิ่มขึ้น คือ การแสดงว่านางมีความรักเจ้าชาย

จากรายละเอียดข้างต้นนี้เมื่อนำมาเขียนเป็นแผนผังว่ามีการแสดง ปริศนาตรงกันในแต่ละฉบับใดบ้าง จะปรากฏดังนี้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปริศนาแสดง	ลิลิต เพชรมงกุฎ	ฉบับของ โสมเทวะ	ฉบับของ เกษเมนทระ	ฉบับของ จัมภลทัตตะ	ฉบับของ ทิวทาส
1. ชื่อ { กษัตริย์ เมือง	✓	✓	✓	✓	✓
2. ชื่อ { ของ อาชีพ } บิดา	✓	✓	✓	✓	✓
3. ชื่อนาง	-	✓	✓	✓	✓
4. ความรัก	✓	✓	✓	-	✓
5. ที่อยู่ของนาง	✓	-	-	-	-

จากแผนผังข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า ปริศนาของนางเอกในนิทานชุดเวตาล 3 ฉบับ คือ ฉบับของโสมเทวะ ฉบับของเกษเมนทระ และ ฉบับของทิวทาส ให้รายละเอียดเกี่ยวกับตัวนางเอกไว้ 4 ข้อตรงกัน คือ

1. ชื่อกษัตริย์หรือชื่อเมืองที่นางอยู่อาศัย
2. ชื่อหรืออาชีพของบิดา
3. ชื่อนาง
4. ความรักที่นางมีต่อเจ้าชาย

ส่วนฉบับของสมัครพรรคตะ นั้น ให้รายละเอียดเกี่ยวกับตัวนางไว้เพียง 3 ข้อ

คือ

1. ชื่อเมือง
2. ชื่อบิดา
3. ชื่อนาง

สิ่งที่ขาดไป คือ การแสดงความรักของนาง ข้อแตกต่างข้อนี้เป็นประโยชน์ในการวินิจฉัยต้นเค้าที่มาของลิลิตเพชรมงกุฏ เนื่องจากลิลิตเพชรมงกุฏมีปริศนาข้อที่แสดงความรักอยู่ด้วย จึงทำให้พิจารณาตัดไปได้ว่า ฉบับของสมัครพรรคตะ ไม่น่าจะเป็นที่มาของลิลิตเพชรมงกุฏ

เมื่อพิจารณาประเด็นข้อแตกต่างทางด้านจุดประสงค์แล้ว นิทานชุดเวตาลที่ยังอยู่ในข่ายจะเป็นที่มาของลิลิตเพชรมงกุฏได้จึงเหลืออยู่เพียง 3 ฉบับ คือ ฉบับของโสมทေး ฉบับของเกษเมนทระ และ ฉบับของกิวทาส ผู้วิจัยจึงจะใช้ฉบับทั้งสามนี้เปรียบเทียบกับลิลิตเพชรมงกุฏในด้านข้อแตกต่างทางวิธีแสดงปริศนาต่อไป

ปริศนาของนางเอกในนิทานชุดเวตาล 3 ฉบับ ซึ่งมีจุดประสงค์ตรงกันนั้น มีข้อแตกต่างกันในวิธีแสดงอยู่บ้างคงที่ได้นำมาเปรียบเทียบไว้ในแผนผังต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปริศนาแสดง	วิธีแสดง			
	ลิลิต เพชรมงกุฎ	ฉบับของ โสมเทวะ	ฉบับของ เกษเมนทระ	ฉบับของ ศิวทาส
1. ชื่อ } กษัตริย์ เมือง	เอาคอกบัวหักหู	เอาคอกบัวหักหู	เอาคอกบัวหักหู	เอาคอกบัวหักหู
2. ชื่อ } ของบิดา อาชีพ	เอาพันย้าคอกบัว	เอาคอกบัวมาทำ เป็นต้นตบ็กร	เอาพันย้าคอกบัว	เอาพันย้าคอกบัว
3. ชื่อนาง	-	เอาคอกบัว ประดับศิระษะ	เอาคอกบัว ประดับศิระษะ	หิ้งคอกบัวลง เหยียบด้วยเท้า
4. ความรัก	เอาคอกบัว ประดับกับอก แล้วจุมพิต	เอามือทาบ กับใจ	เอามือทาบ กับใจ	แนบคอกบัวไว้ กับใจ
5. ทอดยของนาง	แกวงคอกบัว เหนือศิระษะ เจ็ครอบ	-	-	-

ข้อแรก คือ ชื่อเมืองหรือชื่อภักตริย์ แสดงด้วยวิธีการเดียวกันทุกฉบับ

ข้อที่ 4 คือ การแสดงความรักก็คล้ายคลึงกันทุกฉบับแม้ว่าจะต่างกันไปบ้าง คือ ฉบับของโสมเทวะ และ ฉบับของเกษเมนทระ ใช้นิพจน์กับใจ ในขณะที่ฉบับของ ศิวทาส ใช้นิพจน์กับหัวใจ แต่วิธีที่แสดงไว้ในลิลิตเพชรมงกุฎก็ผิดไปจากสอง แบบนี้ ทำให้ตัดสินไม่ได้ว่า ฉบับของไทยน่าจะใกล้เคียงมาจกฉบับใด

ข้อที่ 2 คือ ชื่อหรืออาชีพของบิดานั้น ฉบับของเกษเมนทระ ตรงกับฉบับของ ศิวทาส คือ แสดงด้วยการเอาพินัย์คอกบัว ลิลิตเพชรมงกุฎก็แสดงด้วยวิธีนี้ ฉบับของ โสมเทวะ ต่างไป คือ แสดงด้วยการเอาคอกบัวมาทำเครื่องประดับ ข้อแตกต่างนี้ ทำให้พิจารณาได้ว่า ลิลิตเพชรมงกุฎไม่ได้ปริศนาข้อนี้มาจากฉบับของโสมเทวะ ฉบับที่ น่าจะเป็นต้นเค้าของลิลิตเพชรมงกุฎ จึงมีแต่ฉบับของเกษเมนทระ กับ ฉบับของศิวทาส

ข้อที่ 3 คือ ชื่อของนาง ข้อนี้ น่าจะเป็นข้อที่ตัดสินได้ว่า ลิลิตเพชรมงกุฎได้ ต้นเค้ามาจาก ฉบับของเกษเมนทระ หรือ ฉบับของศิวทาส เพราะสองฉบับนี้แสดง ปริศนาข้อนี้ไว้ด้วยวิธีที่ต่างกัน แต่กลับปรากฏว่าลิลิตเพชรมงกุฎไม่มีปริศนาข้อนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าจะเนื่องมาจากเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไม่กล่าวถึงปริศนาข้อนี้ มากกว่าที่จะเป็นเพราะว่าต้นฉบับไม่มีกล่าวไว้ เพราะนิทานชุดเวตาลทุกฉบับมีปริศนา ข้อนี้ ทุกรายก็ ลิลิตเพชรมงกุฎมีปริศนาอีกข้อหนึ่ง คือ ข้อที่ 5 เติมเติมเข้ามา ซึ่ง ไม่ปรากฏในนิทานชุดเวตาลฉบับใดทั้งสิ้น ปริศนาข้อนี้มีความว่า นางแหว่งคอกบัวเหนือ คีรีระเจ็ครอบเพื่อแสดงว่านางอยู่ในปราสาทเจ็คชั้น ปริศนาข้อนี้ น่าจะมีความสัมพันธ์กับ ปริศนาข้อที่ 3 ที่หายไปในแง่ที่ว่า เป็นปริศนาที่ต่อเนื่องมาจากปริศนาข้อที่ 3 หรือเป็น ปริศนาที่ใช้แทนกัน กล่าวคือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ตั้งใจจะกล่าวว่าเมื่อนางบอก ชื่อนางแล้วก็บอกด้วยว่าอาศัยอยู่ในปราสาทเจ็คชั้น แต่แล้วกลับพลั้งเผลอลืมเอ่ยถึงปริศนา บอกชื่อเสียก่อน หรือมีฉะนั้นก็เห็นสมควรที่จะใช้ปริศนาบอกที่อยู่อาศัยแทนการบอกชื่อนาง

ไม่ว่าจะในกรณีใดท่านคงจะคิดปริศนาข้อที่บอกที่อยู่อาศัยโดยอาศัยปริศนาบอกชื่อเป็นหลัก ให้ใกล้เคียงกัน การแกว่งคอกบัวเหนือคิระนั้น ใกล้เคียงกับการเห็ดคอกบัวขึ้นประดับ คิระคังเช่นที่แสดงไว้ใน ฉบับของเกษเมนทระ มากกว่าการตั้งคอกบัวลงแล้วเหยียบ ค่ายเท้า คังเช่นที่แสดงไว้ใน ฉบับของคิรวาส

ผู้วิจัยจึงขอสรุปในที่สุภาพริศนาที่นางเอกแสดงต่อเจ้าชายเป็นครั้งแรกในลิลิต เพชรมงกุฎใกล้เคียงกับฉบับของเกษเมนทระมากที่สุด

2.2.2.2 ปริศนาที่นางเอกแสดงผ่านแม่สื่อในครั้งต่อมา เมื่อเจ้าชาย ทรงทราบว่ นางเอกเป็นใคร อยู่ที่เมืองใดแล้ว ก็เดินทางไปยังเมืองนั้น และได้อาศัย อยู่กับหญิงชราซึ่งเป็นคนคุ้นเคยกับนางเอก หญิงชรารับทำหน้าที่เป็นแม่สื่อให้ เมื่อนาง เอกได้รับการติดต่อทามจากเจ้าชายผ่านแม่สื่อ นางแสดงความไม่พอใจอย่างมาก และลงโทษแม่สื่อด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่วิธีการลงโทษเหล่านั้น คือ ปริศนาที่แผ่งข้อความ อันเป็นคำตอบของนางไว้ด้วย เจ้าชายตีปริศนาไม่ออกเช่นเคย กณสนีทต้องช่วยตีปริศนา ให้ การติดต่อโดยผ่านแม่สื่อของเจ้าชายกับนางเอกดำเนินไป 3 ครั้ง ปริศนาที่นางเอก แสดงจึงมีอยู่ด้วยกัน 3 ข้อ วิธีแสดงและความหมายของปริศนาแต่ละข้อมีใจความดังนี้

ข้อที่ 1 นางเอาสิ่งที่มีความหมายว่าพระจันทร์ทามือ แล้วป้ายเข้าที่คิ้ว ของแม่สื่อ โดยมีความหมายว่า ขณะนั้นเป็นเวลาข้างขึ้น ให้ออกไปจนกว่าจะเป็นเวลา ขางแรม

ข้อที่ 2 นางเอานิ้วจุ่มสิ่งที่มีความหมายว่าระดู แล้วแถมลงบนตัวของ แม่สื่อ โดยมีความหมายว่า นางกำลังมีระดู ขอให้รอออกไปอีก

ข้อที่ 3 นางส่งแม่สื่อกลับบ้านด้วยวิธีการอย่างหนึ่ง โดยมีความหมายว่า ให้เจ้าชายเดินทางไปหานางด้วยวิธีนั้น

เมื่อพิจารณาอุปสรรคทั้ง 3 ข้อแล้ว จะเห็นได้ว่าอุปสรรคข้อที่ 3 เป็นอุปสรรคที่คงที่ความจากการกระทำของนาง เช่นเดียวกับอุปสรรคในข้อ 2.2.2.1 ต่างกับอุปสรรคสองข้อแรก ซึ่งไปเน้นหนักอยู่ที่การตีความจากสิ่งที่นางทดลองบนตัวแม่สื่อ ผู้วิจัยจึงขอแบ่งวิธีการวิเคราะห์อุปสรรคออกเป็น 2 แบบ ตามลักษณะของอุปสรรค คือ

ก. การวิเคราะห์จากสิ่งของ จะใช้วิเคราะห์อุปสรรคข้อที่ 1 และข้อที่ 2 โดยจะไม่เอาวิธีแสดงอุปสรรคในหนังสือแต่ละฉบับมาเปรียบเทียบกันโดยละเอียด ดังเช่นที่ทำในข้อ 2.2.2.1 แต่จะพิจารณาเปรียบเทียบเพียงหลักการในการใช้สิ่งของสื่อความหมาย

ข. การวิเคราะห์จากการกระทำ ใช้วิเคราะห์อุปสรรคข้อที่ 3 วิเคราะห์ด้วยวิธีเดียวกับข้อ 2.2.2.1

ในอุปสรรคข้อที่ 1 สิ่งที่มีความหมายว่าพระจันทร์ในหนังสือแต่ละฉบับมีดังนี้

ลิลิตเพชรมงกุฎ	ฉบับของ โสมเทวะ	ฉบับของ เกษเมณฑระ	ฉบับของ ขัมภคทัตตะ	ฉบับของ ศิวทาส
แป้ง	การบูร	การบูร	การบูร	กระแจะจันทร์

Eneneau อธิบายหลักการใช้สิ่งของสื่อความหมายในอุปสรรคข้อที่ 1 นี้ว่า ฉบับของศิวทาส เป็นการเล่นคำคำว่าจันทร์กับจันทร์ คือ เปรียบเทียบกระแจะจันทร์ว่ามีเสียงคล้ายจันทร์ จึงสื่อความหมายแทนกันได้ ส่วนนิทานชุดเวลาอีก 3 ฉบับนั้นใช้

การบูร เพราะการบูรจะทิ้งรอยสีขาวไว้เมื่อทาลงบนผิว เปรียบได้กับแสงนวลขาวของพระจันทร์¹ ส่วนลิลิตเพชรมงกุฎนี้ใช้แป้งโดยถือเอาว่าแป้งมีสีขาวเหมือนแสงจันทร์ จะเห็นได้ว่า โดยหลักการการใช้แป้งและการใช้การบูรลงรอยเดียวกัน การใช้แป้งก็ควรจะเขียนแม่พิมพ์มาจากการใช้การบูรนั่นเอง เหตุที่เปลี่ยนจากการบูรมาเป็นแป้งก็อาจจะเนื่องจากว่าถ้าใช้การบูรคนไทยจะไม่เข้าใจเกี่ยวข้องกับพระจันทร์อย่างไร เพราะการบูรไม่ใช่สิ่งที่คนไทยใช้ทาตามร่างกาย การใช้แป้งจะทำให้คนไทยเข้าใจได้ดีกว่า ดังนั้น เมื่อพิจารณาคุณลักษณะของการใช้สิ่งของสื่อความหมายในปริศนาข้อที่ 1 นี้แล้ว ลิลิตเพชรมงกุฎน่าจะได้เข้ามาจากเวทาลบัญญัติ ฉบับของโสมเทวะ หรือ ฉบับของเกษเมนพระ หรือ ฉบับของร่มกทัตตะ ฉบับใดฉบับหนึ่งมากกว่าฉบับของคิวนาท

ในปริศนาข้อที่ 2. สิ่งที่มีความหมายวาระคุณในหนังสือแต่ละฉบับมีดังนี้

ลิลิตเพชรมงกุฎ	ฉบับของ <u>โสมเทวะ</u>	ฉบับของ <u>เกษเมนพระ</u>	ฉบับของ <u>ร่มกทัตตะ</u>	ฉบับของ <u>คิวนาท</u>
ชาก	ครั้ง ²	ครั้ง	หญ้าฝรั่น	หญ้าฝรั่น

¹ Emeneau, op.cit., p. 19.

² Tawney แปลไว้ว่า "red dye" แต่ต้นฉบับสันสกฤตใช้ว่า อลกทก ซึ่งแปลว่า ครั้ง.

Emeneau มีคำอธิบายว่า ค่ายเหตุใดนิทานชุดเวตาล ฉบับของซิมพลิตเต และ ฉบับของกีวทาส จึงใช้หน้าปรั้น แต่อธิบายว่าเหตุที่ฉบับของโสมเทวะ กับ ฉบับของ เกษเนนทระ ใช้ครั้งซึ่งนับว่าเป็นสื่อย้อมสีแดงชนิดหนึ่ง เนื่องจาก คำว่าระคูในภาษาสันสกฤต คือคำว่า รัช นั่นมันจะมีผู้คิดว่า เป็นศัพท์ที่มีความเกี่ยวข้องกับ รากศัพท์ รัช ซึ่งแปลว่า ทำให้เป็นสีแดง¹ จะเห็นได้ว่า การใช้ชาติในลิลิตเพชรมงกุฏเป็นการเลียนแบบการใช้ครั้ง เนื่องจากชาติก็เป็นสื่อย้อมสีแดงเช่นกัน ค่ายเหตุนี้ น่าจะสันนิษฐานได้ว่า ปริศนาข้อที่ 2 ของลิลิตเพชรมงกุฏได้เข้ามาจากนิทานชุดเวตาล ฉบับของโสมเทวะ หรือ ฉบับของ เกษเนนทระ

ปริศนาข้อที่ 3 นางเอกแนะนำหนทางที่เจ้าชายจะเสด็จไปหานางได้ไว้ในวิธีที่นางส่งแม่สื่อกลับ แต่จะฉบับให้วิธีการดังกล่าวไว้ต่าง ๆ กัน วิธีที่แสดงไว้ในลิลิตเพชรมงกุฏ คือ

"... จึงเอายายโสแตรก ชักเชือกแยกหยอนดี โดยของ
สื่อหญิง..."²

มีใจความว่า นางเอแม่สื่อโสแตรกซึ่งมีเชือกโยง หยอนลงทางหน้าคาง วิธีที่แสดงไว้ในฉบับของโสมเทวะ คือ นางให้แม่สื่อนั่งบนคางซึ่งมีเชือกโยงไว้ แล้วหยกนลงทางหน้าคางลงสู่สวน จากนั้นแม่สื่อจะต้องเป็นขั้นต้นไม้ต้นหนึ่ง เป็นข้ามกำแพง แล้วป็นลงทางต้นไม้อีกต้นหนึ่ง³

1 Emeneau, loc.cit.

2 เจ้าพระยาพระคลัง (หน); เรื่องเดิม, หน้า 109.

3 Tawney, op.cit., VI, p. 172.

Emeneau กล่าววาทวิธีที่แสดงไว้ในฉบับของเกษเมนทระ ตรงกับวิธีในฉบับของโสມเทวะ

ส่วนฉบับของชัมภลัทตะ นั้น บอกวานางให้ส่งแม่สื่อไปทางถนนค้ำเหนือของกำแพงโกธันนอโกกในสวน¹

ส่วนฉบับของทิวทาส นั้น, Emeneau บอกวานางให้มัดแม่สื่อแล้วลักออกทางประตูหลัง²

จะเห็นได้ว่าวิธีในลิลิตเพชรมงกุฎคล้ายกับวิธีใน ฉบับของโสມเทวะ และ ฉบับของเกษเมนทระ มากที่สุด

จากการเปรียบเทียบปริศนาทั้ง 3 ข้อ สรุปผลได้ว่าเนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎน่าจะมาจาก ฉบับของโสມเทวะ หรือ ฉบับของเกษเมนทระ

เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบลิลิตเพชรมงกุฎกับนิทานชุดเวทกาลฉบับต่าง ๆ ในประเด็นสำคัญทั้งหมดแล้ว ปรากฏผลดังต่อไปนี้

ประเด็นที่ใช้ในการเปรียบเทียบ	ฉบับที่น่าจะเป็นที่มาของลิลิตเพชรมงกุฎ
2.2.1.1 ชื่อตัวละคร	<u>ฉบับของเกษเมนทระ</u> และ <u>ฉบับของชัมภลัทตะ</u>
2.2.1.2 ระบุฐานะของตัวละคร	<u>ฉบับของเกษเมนทระ</u>
2.2.2.1 ปริศนาที่นางเอกแสดงต่อเจ้าชายเป็นครั้งแรก	<u>ฉบับของเกษเมนทระ</u>
2.2.2.2 ปริศนาที่นางเอกแสดงผ่านแม่สื่อในครั้งต่อมา	<u>ฉบับของโสມเทวะ</u> และ <u>ฉบับของเกษเมนทระ</u>

¹ Emeneau, op.cit., p. 21.

² Loc.cit.

จะเห็นได้ว่า เมื่อพิจารณาในประเด็นสำคัญทั้งด้านตัวละครและปริศนาอันเป็นปมของเรื่องแล้ว ผลที่ได้ออกมาตรงกันทุกข้อว่า ลิลิตเพชรมงกุฎคล้ายคลึงกับนิทานชุดเวทาคณัมของเกษเมนทร์ มากที่สุด จึงน่าจะสรุปได้ว่าไม่ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) จะได้อ่านเรื่องเพชรมงกุฎมาจากที่ใด ต้นตอของนิทานเรื่องนี้จะต้องได้แก่ พงศัตถกถาัมยสุรีของเกษเมนทร์

จากการวิเคราะห์นิทานเรื่องย่อย สรุปได้ว่า

1. นิทานเรื่องนี้ได้อ่านเรื่องมาจากนิทานเรื่องหนึ่งในนิทานชุดเวทาคณัม โดยตรงตามข้อสมมติฐานที่ 2
2. นิทานชุดเวทาคณัม ซึ่งเป็นที่มาของลิลิตเพชรมงกุฎนั้น เป็นหนังสือซึ่งแต่งขึ้นในสมัยหลังจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตทั้ง 4 พอดสมถวาร
3. นิทานชุดเวทาคณัมกล่าวได้อ่านเรื่องมาจากพงศัตถกถาัมยสุรีของเกษเมนทร์

3. สรุปผลการวิเคราะห์

จากการวิเคราะห์นิทานเรื่องใหญ่สรุปผลได้ว่า ลิลิตเพชรมงกุฎมีข้อแตกต่างจากนิทานชุดเวทาคณัมมากจนเห็นได้ว่าไม่ได้เป็นเรื่องราวจากนิทานชุดเวทาคณัมโดยตรง แต่ข้อแตกต่างก็ไม่ได้เป็นไปในลักษณะที่จะสนับสนุนว่าลิลิตเพชรมงกุฎได้อ่านเรื่องจากนิทานชุดนี้ ซึ่งเล่าต่อ ๆ กันมานานในหมู่คนไทย

จากการวิเคราะห์นิทานเรื่องย่อย สรุปผลได้ว่าลิลิตเพชรมงกุฎได้อ่านเรื่องมาจากนิทานชุดเวทาคณัมโดยตรง แต่เป็นนิทานที่เปลี่ยนแปลงไปจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตพอดสมถวาร

ผลของการวิเคราะห์นิทานเรื่องยอยโคหักล้างข้อสมมติฐานที่ 1 ที่ว่าที่มาของ
ลิลิตเพชรมงกุฎ คือ นิทานชุดเวทาลที่เล่าต่อ ๆ กันมาจนเนื้อเรื่องผิดเพี้ยนไปจากเดิม
และสนับสนุนข้อสมมติฐานข้อที่ 2 ที่ว่าลิลิตเพชรมงกุฎได้เกาเรื่องมาจากนิทานชุด
เวทาลโดยตรง อย่างไรก็ตาม ข้อแตกต่างระหว่างลิลิตเพชรมงกุฎกับนิทานชุดเวทาล
ที่ปรากฏในการวิเคราะห์นิทานเรื่องใหญ่ ไม่ใช่สิ่งที่ควรจมองข้ามไปเสียทีเดียว
ในการวิเคราะห์นิทานเรื่องใหญ่นั้นผู้วิจัยได้เสนอความเห็นว่ ข้อแตกต่างดังกล่าว
น่าจะเกิดจากสาเหตุ 2 ประการ คือ

1. เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้รับทราบนิทานเรื่องนี้ผ่านทางผู้
นับถือศาสนาพราหมณ์ ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงนิทานไปบ้าง
2. เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เองมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงเรื่อง
เพื่อให้เรื่องสั้นเข้า

สาเหตุ 2 ประการนี้เองทำให้สันนิษฐานไปได้ว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
น่าจะไม่ได้รับทราบเรื่องนี้จากการอ่านต้นฉบับโดยตรง แต่ได้ฟังผู้อื่นอ่านหรือเล่าให้
ฟังอีกทอดหนึ่ง ข้อสันนิษฐานนี้อธิบายได้ควยว่า เหตุใดนิทานเรื่องใหญ่จึงผิดเพี้ยนไปจาก
นิทานชุดเวทาลมากในขณะที่นิทานเรื่องยอยตรงกับของเดิม กล่าวคือ เมื่อเจ้าพระยา
พระคลัง (หน) สนใจแต่เรื่องเพชรมงกุฎ จึงได้ให้ขุเลาเลาแก่เรื่องเพชรมงกุฎอย่าง
ละเอียด ส่วนนิทานเรื่องใหญ่นั้น ท่านเห็นว่าสมควรกล่าวถึงไว้พอเป็นสังเขป จึงมิได้
ใส่ใจในรายละเอียดและพยายามสรุปเนื้อเรื่องให้กะทัดรัดที่สุด เป็นเหตุให้สรุปเรื่อง
ไม่ตรงประเด็นไปบ้างดังได้ชี้ให้เห็นแล้ว ขุเลาต้องเป็นผู้ที่รู้เรื่องนี้เป็นอย่างดี อาจจะอ่าน
จากต้นฉบับซึ่งมีไวยากรณ์ไทย จึงต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ภาษาอื่นดี อาจจะเป็นพราหมณ์ ซึ่ง
สอดคล้องกับสาเหตุของอิทธิพลความเชื่อลัทธิพราหมณ์ในเรื่องควย

อนึ่ง การเรียบเรียงหนังสือจากคำบอกเล่าของผู้อื่นและทำได้ดีเหมือนหนึ่งอ่านจากต้นฉบับด้วยตนเองนั้น เป็นความสามารถซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีอยู่ และได้รับยกย่องจากบุคคลในวงการหนังสืออยู่แล้ว หนังสือซึ่งเชื่อกันว่าท่านเรียบเรียงขึ้นด้วยวิธีนี้อีกเล่มหนึ่ง คือ พงศาวดารจีน เรื่องสามก๊ก ก็น่าจะเป็นหลักฐานยืนยันข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้ได้อีกประการหนึ่งด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใคร่ขอสรุปความเห็นเกี่ยวกับความเป็นมาของเนื้อเรื่องในลิลิตเพชรมงกุฎว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) คงจะได้เนื้อเรื่องมาจากคำบอกเล่าในเชิงแปลของผู้ที่อ่านนิทานชุดเวตาลของอินเดีย นิทานฉบับนั้นมิใช่ในนิทานชุดเวตาลจำนวนเท่า 4 ส่วนวน ที่ใช้ในการเปรียบเทียบนี้ แต่เป็นนิทานที่แต่งขึ้นในสมัยหลัง และได้เค้าเรื่องมาจากนิทานชุดเวตาลที่ปรากฏในพหุหัตถกถามัญชรีของเกษเมนทระนั้นเอง.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย